

ФРАНКОЗНАВЧА СЕРІЯ КОЛА

Лариса Бондар

*Три любовні історії
Івана Франка*

Лариса Бондар

ТРИ
ЛЮБОВНІ ІСТОРІЇ
ІВАНА ФРАНКА

Дорогому Светославу
з побажанням
великих творчих успіхів
авторка

7 вересня 2007р.

Дрогобич
КОЛО
2007

Лариса Бондар. Три любовні історії Івана Франка. – Дрогобич: – Коло, 2007. – 88 с.

ISBN 966-7996-49-3

У збірці І.Франка «Зів'яле листя» є вірш «Тричі мені являлася любов», де виразно змальовано три жіночі портрети: «ніжної, як лілея біла», «смутої княгині» і «женицини чи звіра». У листі до А.Кримського він розкодував імена цих жінок: Ольга Рошкевич, Юзефа Дзвонковська, Целіна Журовська. Цим Франко закликав дослідників іти тим шляхом, який він показав. Так постала хрестоматійна вже книжка Р.Горака з тією ж назвою, що й Франків вірш. Однак не все особисте життя Івана Франка вкладається в наперед задану формулу. Навіть історія його взаємин з Ольгою Рошкевич містить у собі ще багато нерозгаданих таємниць. Мало відомо широкому загалові і про Франків намір одружитися з Ольгою Білинською. У циклі «Спомини» проступають контури якоїсь загадкової француженки. Ось цим трьом любовним історіям і присвячена ця книжка.

ББК 84,3

ISBN 966-7996-49-3

© Бондар Л., 2007

© Видавництво "Коло", оформлення, 2007

LOVE STORIES ІВАНА ФРАНКА: “ТРИ ЖМУТКИ” ЛАРИСИ БОНДАР

У багатій “любовній” франкіані, початок якої сягає ще Василя Щурата з його відгуком на перший жмуток “Зів’ялого листя” у збірці “З вершин і низин” та його ж “Поезією “Зів’ялого листя” в виду суспільних задач штуки”, що так збентежили свого часу Івана Франка, студія Лариси Бондар “Три любовні історії Івана Франка”, у якій одімкнено не одну таємницю Франкового серця, хвилююче й яскраво повідано про пошуки поетом своєї втраченої половини, повноти екзистенції буття*, доволі незвична. Незвична в багатьох сенсах. Найперше, очевидно, “вибором” авторки героїнь любовних історій поета. А ще вельми цікавою спробою зняти з трагічної і величної постаті поета хрестоматійний глянець, змалювати його інтимний портрет, ба більше, розповісти про його “комплекси”, “комплекс Бальзака” зосібна.

“Тричі мені являлася любов”... Ці рядки поета, либонь, у всіх “на слуху” ще зі шкільної лавки. Учені літератори також давно одгадали, хто криється за ліричними героїнями цього мистецького шедевр: “несміла, як лілея біла”, “невинна, як дитина”, “пахуча, як розцвілий свіжо гай”, – Ольга Рошкевич; “гордая княгиня”, “бліда, мов місяць, тиха та сумна, таємна й недоступна, мов святиня”, – Юзефа Дзвонковська; “женицина чи звір?”, “сфінкс”, “мара” – Целіна Журовська (Зигмунтовська), упізнали постаті цих жінок в інших віршах “Зів’ялого листя”, створили їхні (більш чи менш) яскраві силуетки (згадаймо бодай Романа Горака з його романом-есеєм “Тричі мені являлася любов”). Очікувалось, що й дослідження Лариси Бондар

* Колиш людина була цілістю, і лишень за провини Господь розділив її на двоє, – оповідає Платон у своєму “Бенкеті”, а кохання – не що інше, як власне змагання людини віднайти свою втрачену половину.

під назвою “Три любовні історії Івана Франка” саме про цих жінок.

Однак, ні. Із трьох класичних постатей Франкової ліричної та життєвої драми, у тексті Лариси Бондар постає лише одна – Ольга Рошкевич (у жмутку “Перша і остання любов”), чий образ, переконує нас авторка, “супроводжував Франка, починаючи з вісімнадцяти років і до кінця днів”, героїня любовних сюжетів поетичної збірки “Із днів журби” (до слова, Ольга Рошкевич як натхненниця інтимних сторінок цієї книги – найбільше, як на мене, відкриття багатого на евристичні моменти дослідження Лариси Бондар). “Гордая княгиня” Юзефа Дзвонковська та фатальна красуня Целіна Зигмунтовська – на другому плані, в одному ряду з іншими жінками, чий долі так чи інак переплелися з долею генія, – із Климентиною Попович, Уляною Кравченко, Анною Павлик....

Дві інші героїні триптиху Лариси Бондар – шляхетна, самовіданна й любляча Ольга Білинська, “славна дівчина”, як характеризував її сам І. Франко одній своїй вельми ревнивій приятельці Улянці Кравченко (про Ольгу Білинську мова в жмутку “Друга наречена”), і прекрасна, ексцентрична, загадкова француженка (розділ “Французька помана”), якщо й не terra incognita у франкознавстві (твердити про це не дозволяють бодай розвідки М. Возняка, Д. Лукіяновича, О. Дея, Н. Корнієнко, Ю. Кобилецького, С. Шаховського, Є. Кирилюка, М. Мочульського, Л. Луціва, П. Колесника та інших дослідників^{*}, із якими, до речі сказати, Лариса Бондар часто веде аргументований, незрідка просто вишуканий, діалог-полеміку), однак все ж мало знані.

Утім, і Ольга Рошкевич, виявляється, znana nam була дотепер не так уже й добре. “Таємниця її обличчя”, таємниця її

^{*} Може виникнути питання: якщо так багато дослідників зверталос до цієї теми, то що ж тут може бути нового? Так, акад. М. Возняк відкрив О. Білинську, але Лариса Бондар розглядає її листи під кутом створення психобіографії І. Франка, а цього досі ніхто не робив. Так само всі перелічені автори не змогли побачити в героїні збірки “Із днів журби” Ольгу Рошкевич. Що вже казати про загадкову француженку зі “Споминів”! Це справжнє відкриття.

та Франкового “кохання без тям”, прекрасного і трагічного, постають у новому світлі завдяки тонкому й проникливому аналізу віршів (nota bene!) не “Зів’ялого листа”, а “Із днів журби” (циклу “Спомини”, “Найбільше я людей боявсь тоді”, “Над великою рікою”, “Ніч. Довкола тихо, мертво”, “Не можу забути”, “В парку є одна стежина”), досконалому володінні дослідницею технікою повільного читання, умінню вловлювати тони й підтони художнього слова. Дар читати художній текст і те, що в підтексті, – назагал прикметна “ціха” наукової стилістики Лариси Бондар. Згадаймо бодай “Шість світів “Причинної” та “Кобзар 1840 року як естетичний і політичний феномен” із шевченкознавчої парості її творчості чи прекрасну експлікацію євангельських сюжетів у Франковому тексті в таких розвідках, як “Образ Ісуса Христа в інтерпретації Івана Франка”, “Євангельські мотиви в творчості Івана Франка”, “Діва Марія як художній образ”, “Образ святого Петра в художній інтерпретації Івана Франка” або ж блискучу студію про новелу “Хома з серцем і Хома без серця” під назвою “Коли екстремі ся стрічають”, зрештою, інтерпретацію теми загадкової француженки в “Трьох любовних історіях Івана Франка”.

Розгортаючи сюжети love stories Івана Франка, Лариса Бондар також незгірши послуговується і традиційним для цієї проблематики науковим інструментарієм: із успіхом може концентрувати свої дослідницькі зусилля на пошукові необхідного емпіричного матеріалу, експлуатувати універсальні можливості “контактного” методу. Так, із листів Ольги Білинської до І. Франка, спогадів сучасників, низки інших документальних джерел, а також вдумливого прочитання праць попередників, просіяних, між іншим, крізь густе критичне сито авторки, майстерно викладено “ліричну мозаїку взаємин двох молодих людей, де вона – скромна провінційна вчителька, а він – геніальна особистість, якій, проте, ніщо людське не чуже”.

І ще про одну “незвичність” “Трьох любовних історій Івана Франка”. Стосується вона також наукової стилістики

Лариси Бондар. Як на мене, особливого повабу цій наскрізь оригінальній студії з її нетрадиційними ракурсами, критичним переглядом усталених історико-літературних і читацьких стереотипів, надає своєрідна, скажімо так, “запитальна” риторика, гіпотези і припущення, причому, далєбі, не завжди на рівні умовного способу. “Юзефа Дзвонковська, Целіна Журовська, Ольга Хоружинська – що є спільного в цьому ряді жіночих імен?” “Чому [Франко] боявся незабезпеченості з О. Рошкевич, А. Павлик, О. Білінською, а з Ю. Дзвонковською – ні? І чи розійшовшись з О. Білінською 1884 р., Франко став більше матеріально забезпеченим через рік, коли почав просити руки О. Хоружинської?” “Що спричинило розрив І. Франка з Ольгою Білінською? Чому вони так хутко розійшлися? Хто ж винен, що так сталося?” “Де і коли могла відбутися зустріч Франка із “французькою поманою?” Така “запитальна” риторика у студії про “вічну загадку любові” вельми органічна, тим паче, що чимало таємниць любовних історій поета авторка розгадала, над іншими ледь відслонила завісу, про деякі висловила здогади, які, проте, бентежать не менш, аніж розкриття найбільшої таємниці, як ось цей фінальний акорд цієї прекрасної студії: “...У парку Франка, у горішній його частині, за кілька десятків кроків до його колишнього мешкання по вул. Каменярів, на найвищій стежині, паралельній до вул. Матейка, стоїть одна-єдина в своєму роді, дуже “проста лавка” і дуже-дуже стара – таких тепер не роблять... Це, звичайно, малоймовірно, проте якщо раптом? А коли це саме та лавка, на якій вони “прощалися востаннє”? Вони – Ольга Рошкевич та Іван Франко...”

Ярослава Мельник

ДРУГА НАРЕЧЕНА

“Тричі являлася мені любов”, – повідомляє Франко у “Зів’ялому листі”. І розшифровує у листі до Кримського 26 серпня 1898 р.: “Ще в гімназії я влюбився був у дочку одного руського попа Ольгу Рошкевич... Наша любов тяглася 10 літ... Пізніше я познайомився з двома руськими поетесами, Юлією Шнайдер і Климентією Попович, але жодна з них не мала на мене тривкого впливу. Більше враження зробила на мене знайомість з одною полькою Юзефою Дзвонковською. Я хотів женитися з нею... Фатальне для мене було те, що, вже листуючись з моєю теперішньою жінкою, я здалеку пізнав одну панночку-польку і закохався в неї. Оця любов перемучила мене дальших 10 літ”. Отак по-франківському скрупульозно все підсумовано. Дослідникам залишилося тільки одне – повірити у цю схему і чемно не виходити поза її межі.

Однак не все так просто з цією Франковою “кардіограмою” душі. Якщо кохання з О. Рошкевич тривало десять років, то виходить що вдруге явлена любов до Юзефи Дзвонковської виникла паралельно (апогей – у 1883 р.) – тут же почалося листування з Уляною Кравченко, дещо пізніше – з Климентією Попович. Взаємини з обома поетесами були також неоднозначні. “Бобрецька пташка”, “кохана муха” – чи у тих грайливих прізвиськах не криється чогось більшого, ніж звичайна приязнь, не кажучи вже про тон листування, – місцями інтимно-сповідальний, місцями легко-пустотливий? Обидві жінки згадують про Франкові наміри поєднати долю з панною Юлією і панною Климентією. Проте ми можемо це залишити на сумлінні мемуаристок і не повірити їм, повіривши Франкові, а заяви жінок сприйняти як жіночу слабкість – після смерті генія стати до нього хоча б на півкроку ближче.

Була ще одна жінка, яка б могла претендувати на це місце вже законно. Назвімо її третьою Ольгою (вона мала бути другою – між Ольгою Рошкевич і Ольгою Хоружинською). Ім'я “Ольга” – це Франків фатум. Якщо вірити Климентії Попович, то, зворушений зустріччю з нею, Франко стиха шепотів: “Олю, Олю”... Отож іще одна Ольга, маловідома широкому загалу, – Ольга Білинська, Франкова наречена.

Як засвідчує її сестра Марія Білецька (Картина з життя Івана Франка // Назустріч, 1937, №10), Франко познайомився з Ольгою “на станції”, де мешкала авторка спогадів разом із товаришкою Ю. Карачевською. Франко приходив у гості до цих дівчат із В. Коцовським, свояком сестер Білинських. Уперше Франко побачив Ольгу наприкінці 1883 р., коли народна вчителька Ольга Білинська приїхала до Львова для складання кваліфікаційного іспиту. “І з нею неначе святочний настрій увійшов у хату”, – оповідає М. Білецька.

Відразу ж після знайомства Франко у листі, написаному близько 23 грудня 1883 р., запитує У. Кравченко: “Чи знакома Вам трохи дещо учителька панна Ольга Білинська?” У наступному відомому листі 26 грудня розвиває цю тему так: “А щодо Ольги Білинської, то я питався Вас, чи не єсть вона Ваша колежанка. Єсть се сестра (нерідна) одного з моїх добрих знайомих, і я запрошений до неї на свята, а впрочім, дано мені свободу приїздити коли хочу, та тільки що не можу вибратися. А видівся я з нею всього раз, всього з півгодини. Славна дівчина, було б з неї дві такі, як Ви, і ще би, може, дещо трохи лишилося”. Трохи гумористична характеристика, проте Франко вмів критикувати не тільки твори своїх колежанок, а й їхню зовнішність. Наприклад, він так охарактеризував Уляну Кравченко (до речі, у тому ж листі, де вперше запитав про Ольгу Білинську): “Ви мені зовсім не сподобались. Взріст зависокий, руки закороткі, очі не блискучі”. А ось “компліменти” Климентії Попович: “Я представляв Вас собі фізично більш розвиненою, сильнішою... Тепер я не дивуюсь, для чого в деяких Ваших віршах

немає міри фантазії, – се конечний вплив слабкого організму” (лист між 14-15 травня 1884 р.).

Ольга Білинська, очевидно, дуже вразила занадто критично налаштованого супроти жіноцтва 27-літнього “знателя” жіночих прикмет. Приблизно через місяць після знайомства Франко дарує новій симпатії оправлені в однім томі дві книжки: “Жіноча неволя в руських піснях народних” і “Захар Беркут” – з такою присвятою:

*Тобі, що власною рукою
Собі здобути вмiла долю,
Робітницi на світла нивi,
Я шлю “жiночу сю неволю”.
Най світло, сiяне Тобою,
Поранньов заблiсне зорею,
Що нам вiщує днi щасливi!
Най плоди принесе твiй труд!
I по життя Твого дорозi
Най злоте жито, чуднi рожi
Неув'ядаючi цвiтуть.*

Не зацвіли “чудні рожі” на життєвій дорозі Ольги Білинської. Натомість розквітло весняним цвітом кохання. У березні-квітні 1884 р. вона – Франкова наречена. Проте все, як хутко почалося, так само хутко й скінчилося. “Ми не зривали, а розійшлися добровільно”, – згадувала Ольга пізніше. І до того ж – “так цілком тихо”, як бажала вона відбутися власний шлюб, навіть без весілля.

Що ж спричинило розрив Франка з Ольгою Білинською? М. Возняк вважає, що “життєва незабезпеченість”. Учений відшукав у архіві Франка листи Ольги Білинської і на їх основі опублікував статтю під промовистим заголовком: “Із страху перед життєвою незабезпеченістю. Коли розходились Іван Франко й Ольга Білинська” (Назустріч, 1937, № 11). На превеликий жаль, Франкові листи до Ольги Білинської

не збереглися. Це одна зі загадок любовної історії. О. Білинська не мала жалю до Франка. Ставилася до нього з глибокою шаную, однак листів не зберегла. Чому? М. Білецька засвідчує, що коли дійшло до розриву, то говорили про взаємне повернення листів. Можливо, Ольга відіслала листи, Франко їх знищив (чи хтось інший?), а сам Ольжиних листів не повернув? Чи це вірогідно? Знаючи про Франкову химерну вдачу, не можна цілком відкидати й такого припущення: ця таємниця, либонь, ніколи не буде розкритою... Отож, головним документальним джерелом взаємин Франка Ольгою Білинською досі залишаються її листи, на яких і ґрунтується стаття Возняка.

Із цих листів, як із окремих камінчиків, можна викласти ліричну мозаїку взаємин двох молодих людей, де вона – скромна провінційна вчителька, а він – геніальна особистість, якій, проте, ніщо людське не чуже. Щоб викликати ревності у своєї приятельки, він повідомляє про намір “оженитися з поеткою”. Ольга, очевидячки, настільки певна себе, що не сприймає цього серйозно, іронізує (“то-то – добре буде”) і запрошує свого обранця якнайшвидше приїхати до неї у Цішки, “котрі стужилися за певним Іваном”. Далі вона, відповідаючи коханому на пропозицію зробити весілля за свій кошт, висловлює думку, щоб обійтися зовсім без нього, “так цілком тихо”, коли немає на це засобів. Тут же подає, так би мовити, громадську думку про їхні взаємини: пані Дуткевич радить їй купити “льос” (лотерейний квиток) і виграти значну суму, бо без того буде зле. Потім висловлює побажання, щоб присвячена п. Озаркевичевій праця була надрукована вже після одруження Франка з Білинською, а не перед тим. Далі турбується, чому наречений не приїхав, “чи просто боявся негоди чи щось інше?”... Це все – невеличкі хмаринки на загалом погідному небосхилі ліричних взаємин. Та у наступному листі Ольги Білинської він захмарений уже дужче. До цього спричинився сам адресат, напередодні приславши, за Ольжиним висловом, “солодкого віршика”. Отож, з’являється гірка іронічна нота, бо вірш отой сакраментальний чи й не став кульмінаційним

пунктом у взаєминах закоханої пари: вірш був насправді ніскільки не солодким, а дуже і дуже гірким, це Франкове “видіння” майбутнього родинного “щастя”: він у могилі, а його вдова з дрібними дітьми попідтинню простягають руку за милостинею. Чи не оригінальний передвесільний подарунок, цей “солодкий віршик”? Він мусив “зранити серце ніжній дамі” (Леся Українка), та ця “дама мала панцир і міцніше його стиснула”, щоб далі відбивати удари неприхильної до неї Долі. А вона виступала то в образі свояка Коцовського, який плів інтриги, щоб розлучити родичку з Франком (навіщо йому було це потрібно?), то в постаті впливового пана Рогальського, який відверто заявляв Ользі, що у випадку одруження з Франком вона не дістане ніякої вчительської посади у Львові, навіть із кваліфікаційним іспитом. Коло звужувалося, дівчина доходить висновку – треба розійтися. Єдине хвилювало: невже Франко не захоче бачити Ольги більше? Вона висловлює надію, що, може, так усе ж не буде, і залишаться колишні наречені друзями.

Та це вже стало початком кінця. У наступному листі – згадка про ще одного пана Фонка, який міг би теж допомогти з Ольжиним працевлаштуванням (тобто неодмінною умовою її одруження з Франком), однак пан не захотів. Тому так драматично звучить прохання нареченої до Франка – приїхати до неї ще раз, бо, може, це остання жертва заради неї.

І справді, це було “все”. Згодом – тільки напівофіційні звертання з подякою за книжки, підписані “сь поважанемъ О. Билиньська”. За спогадами М. Білецької, була ще одна зустріч у Дібрівлянах, куди переїхала працювати Ольга, але вона нічого не змінила у взаєминах двох молодих людей.

Хто ж винен, що так сталося? Найменше – Ольга. Із її листів яскраво вимальовується образ самовідданої, люблячої дівчини, яка достойна йти поруч із Франком. Вона надзвичайно щира, скромна. Відверто пише про свою нехоть до листування, про те, що воліє ліпше говорити, ніж писати (“сказати малабим дещо о тім, а писати не умію”). І коли б вони з Франком розійшлися,

то вже було би одне добре, – що не треба буде морочитися з листами! Не прагне виглядати розумнішою, ніж є: відверто зізнається, як мучиться над Шекспіром, і вже би давно його покинула, “якби не Коцовський, котрому на злість хочу все прочитати”. А при тім вона може зректися суто зовнішніх атрибутів, таких важливих для міщанства, – навіть від весілля відмовляється і не претендує на славу, щиро турбується, аби Франко не подумав, ніби вона вимагає присвячувати твори їй, а не Озаркевичевій. Ольга надзвичайно врівноважена, тактовна, позбавлена зайвої нервовості і має незле почуття гумору – на Франкове повідомлення про намір “оженитися з поеткою” реагує своєрідно: як добре, що вже під час посту прийшла йому така охота, отож, іще вони мають час побачитися перед тим.

Проте відчуває глибоко, хоч і приховує ці почуття: то не вона, Ольга, а Цішки “затужили за певним Іваном”. Ольга турботлива, ніжно любляча, не ображається, коли наречений не з’явився через погану погоду: “мусила бим бути без серця зовсім, аби Вас в таку дорогу витягати до Цішок”. Журиться станом Франкового здоров’я і дорікає собі за це, хоча не скидає провини з нього. Ольга Білинська енергійна, діяльна (див. присвячений їй вірш Франка), всіяко намагається отримати роботу у Львові. Та дарма. Мусили розлучитися. І саме тоді найбільше виявляється шляхетність Ольги – вона прагне покінчити з тією історією так, щоб Франкові було легше, а їй – не тяжко. Це останнє, либонь, – для Франкового заспокоєння, щоб його не мучило відчуття вини перед Ольгою.

Отже, Ольжиної провини у тій історії немає зовсім, а як і є, то найменша. Чия ж найбільш? Їхнього найближчого оточення. Свояк Коцовський розповсюджує “клевети”, панство Дуткевичів вельми дивується з Ольжиного наміру віддатися за Франка, пан Рогальський і пан Фонко рішуче відмовляють дівчині у протекції в тому випадку, якщо вона здійснить свій зухвалий намір.

А провини Франка? Нехай невелика, але вона є. В. Ольжиних листах відображений не тільки її виразний автопортрет,

а й дрібними штрихами накреслений інтимний портрет Франка. Він не збігається з нашим звичним уявленням про нього як про натуру діяльну, тверду, незакомплексовану. Вражає пасивність Франка. Він не допоміг Ользі знайти роботу чи якимось іншим чином закласти матеріальні основи майбутньої сім’ї. Несподівано довідуємося, що Франко був не проти трохи понервувати наречену, навмисне викликати в неї ревності. Чого варт заява “оженитися з поеткою”? Думалося про бурхливу реакцію: а може, Франко просто випробовував другу Ольгу, бо ж перша (Рошкевичівна) була дуже “заздрісна” (ревнива), і Франко неодноразово жартома трішечки її “заводив”, примушуючи ревнувати навіть до Олени Пчілки. А намір присвятити тій же Рошкевич, тепер Озаркевич, твір перед самісіньким шлюбом із Білинською? Однак друга Франкова наречена вміла пробачати милому ці невинні, хоч і жорстокі жарти. Розуміла дистанцію між Франком і собою, не злякалася, що її геній при всім тім “є каприсний чоловік”. Дещо несподівано виглядає і Франкове рішення ніколи більше не зустрічатися після розриву. Знаємо ж бо про його наполегливий пошук порозуміння з О. Озаркевич, про мало чи не тридцятилітню (!) вкрай заплутану лінію взаємин із Целіною Журовською-Зигмунтовською, а тут відрізати – і край.

Була спроба пояснити таку рішучість “нешасливою різницею в переконаннях” (О. Дей, Н. Корнієнко). Однак потім іде фраза: “А Вас то вже так собі представляю, як якого невинно на смерть засудженого”. Очевидно, йдеться не про соціалістичні чи якісь інші політичні переконання, а про Франкову нещасливу впевненість у тому, що одруження принесе йому ранню смерть і горе, злидні – аж до жебрацтва – майбутній дружині й дітям. Оце був той Франків комплекс, який фатально вплинув на його долю. Академік Возняк визначив його як “страх перед життєвою незабезпеченістю”. Так, але не цілком. Чому ж тоді у листі до Юзефи Дзвонковської Франко пише: він просить її руки тільки тому, що вважає за бідну. Коли б вона була

багатою, він би ніколи того не зробив. І справді – чому ж боявся незабезпеченості з О. Рошкевич, А. Павлик, О. Білинською, а з Ю. Дзвонковською – ні? І чи розійшовшись з О. Білинською 1884 р., Франко став більше матеріально забезпеченим через рік, коли почав просити руки О. Хоружинської? Отож, тут діяв страх не просто перед матеріальною незабезпеченістю, а страх юнака перед одруженням узагалі. У 1879 р. Іван, маючи 22 роки, просто не був морально готовий до одруження, тому й розійшовся з О. Рошкевич. Подібне трапилося і 1884 р. з ним, 27-річним. Щоправда можна допустити, що А. Павлик і О. Білинську Франко не кохав, але ж Рошкевичівну так кохав, що аж дістав вилив крові у день її весілля! Проте одружитися не запропонував: “Моя доля – вітер у полі”. А Дзвонковській запропонував! Тут виявляється ще один комплекс, що його називають “комплексом Бальзака”. Юзефа Дзвонковська, Целіна Журовська, Ольга Хоружинська – що є спільного у цьому ряді жіночих імен? Перші дві – польки, шляхтянки, надзвичайні красуні, які з погордою (жертвоність Дзвонковської – чи це не гарна легенда, автором якої був сам Франко?) відкидають хлопського сина. Третя також аристократка, хоч і українка, але ж із-за кордону. Ось це вже справжній Франків фатум.

Тепер про те, що деякі вчені літератори вважають єдино важливим: який відбиток мала любовна історія Франка з Ольгою Білинською у його творчості? Майже ніякого. Крім уже цитованої присвяти (дивно, чому ті вірші такі нездалі – невже був настільки закоханий і щасливий, складаючи їх? Бо ж знаємо: Франко, щоб творити шедеври інтимної лірики, мусив бути нещасливо закоханий, тому він сам собі ці “закохання” й придумував) – один-єдиний отой “солодкий віршик”, якого Франко під назвою “Думка” опублікував того ж 1884 р. у “Зорі”. М. Білецька вважає, що “випадково”, але не пояснює, як це можна “випадково надрукувати”. Отож, повірити у цю “випадковість” важко. Тим паче, М. Білецька не знала (тому й обурювалася: хто ж то посмів!), що Франко змінив назву на – “Олі”, спокійнісінько перекреслив дату

24 лютого 1884 р., написав “1886 рік” і подав його до збірки. “З вершин і низин”. Як зазначав академік Возняк, це мало засвідчити: вірш присвячений дружині, а не колишній нареченій. Найцікавіше, що даруючи 1913 р. збірку В. Щуратові, Франко точно відтворив дату. Отже, пам’ятав і день створення вірша і ту, якій він був присвячений.

Ще один вірш міг би пов’язуватися з О. Білинською – “Раз зійшлися ми случайно” зі збірки “Зів’яле листя”. Принаймні, М. Білецька вважала, що це спогад про останню зустріч розлученої пари у Дібрівлянах. Академік Возняк це заперечує: “Хоч лка складна генеза “Зів’ялого листя” Франка, тяжко в ньому дошукатися згаданого відгомону. Головна героїня “Зів’ялого листя” – це Целіна Журовська, заміжня Зигмунтовська”. Так, Целінина присутність у “Зів’ялому листі” безсумнівна. Однак навряд чи можна стверджувати, ніби вона – єдина натхненниця найатракційнішої збірки в українській літературі. Знайдемо в ній і відгомін першого Франкового кохання. А сенсаційна знахідка І. Денисюка та В. Корнійчука щоденника самогубця, який існував насправді і надихнув Франка на кілька сторінок у “Зів’ялому листі”? То чому ж не можна припустити існування й інших джерел Франкового натхнення? Що Ольга Білинська є адресаткою вірша “Раз зійшлися ми случайно”, – того стверджувати безапеляційно не можна. Але чи нею є саме Целіна Журовська? Це також піддається сумнівові. Читаємо такі рядки: “Я питав про щось такеє, що й не варт було питать, говорив щось про ідеї...” Про які ж ідеї міг говорити Франко з Журовською-Зигмунтовською? Уся дальша історія їхніх взаємин, зокрема листування, засвідчує: мислення цієї фатальної красуні вище рівня служниці не піднімалося. До речі, майже поряд із цитованим віршем у “Зів’ялому листі” вміщено ще один шедевр “Твої очі, як те море”. Вірш, можна сказати, “на слуху”. Проте ніхто, здається, не звернув уваги, що це єдиний датований вірш на всю збірку (16. IV. 1883). Безсумнівно одне: не Целіна, з якою Франко познайомився лише 1885 р., була натхненницею цього вірша.

Отож можна погодитися з академіком Возняком, що генеза “Зів’ялого листа” складна. Ще складніша справа – відвоювати у ньому місце скромній Ользі Білинській. Це не можливо. Та й не потрібно. Проте досліджувати сторінки інтимної Франкіани цікаво й необхідно для того, щоб Франко став нам зрозуміліший і ближчий, щоб “хрестоматійний глянець” не затуманював його трагічного й величного обличчя.

Іван Франко

Думка

Коли часом на вулиці побачу
Вдову убогу, сиротя мізерне,
Що к мені руку простяга жебрачу,
В німім благанні очі к мені зверне,

Тремтить в лахмітті, босе, на морозі,
Сльотою бите й гордуванням ситих, -
Огнем на серце капають ті сльози,
Той жаль голодних, нищих і невкритих.

І думаєсь мені: “Недовго, може,
Коли мене важка прийме могила,
І ти отак підеш на роздорожже
О хліб просить, моя дружино мила!

І зжовкне, зв’яне те лице, що нині
Так любим сяйвом, щирістю яснє,
Погаснуть очі, що сміялись к міні,
Жура зв’ялить тебе, моя надіє!

І діти наші – ох, аж серце в’яне! -
Сльотою биті, босі, у лахміттю,
На сльози й горе неспросвітно-тьмяне,
Як сиротята, геть підуть по світу”.

І тайком я тремтячою рукою
Остатній гріш їм ткну й гадаю: “Може,
Хтось змилуєсь колись і над тобою
І сиротятам нашим допоможе”.

24 лютого 1884 року.

ІЗ ЛИСТІВ О. БІЛИНСЬКОЇ ДО І. ФРАНКА

“Почтенний Пане! Казалисьте собі відписати на четвер, а я вже в понеділок зібралася до того, аби скорше позбутися немилого обов’язку. Не знаю, чи єсть на світі щось прикрішого для мене, воліла бим вже цілий день стратити в Вашім товаристві як оден лист написати. Але може то вже послідній раз пишу до Вас: як оженилися з поеткою, то на що ж Вам буде моїх листів. Ой, то то добре буде. Коби скоро! Пишете, що ваші жарти готові мені привести кілька ночей безсонних; не знаю, для чого б так мало бути, або ж то вже пропало? Маєте ще Богу дякувати, час надуматися. Коли б Ви так собі зачали гадати *ropiewczasie*, тогда може би напrawdę прийшло мені трохи перцю покушати, але тепер єще нема чого горювати, коли так легко зарадити лихому: вернутися і кінець. Хто знає, може то і на моє добро вийшло, хоч би і для самих листів. Добре, що вже в пості прийшла вам охота женитися з поеткою; якби так скорше, то може бисьте і не могли були вже до нас приїхати, а так до великодних свят можемося єще часом видати. Хіба б і поетка була заздрісна, але я гадаю, що она ту не мала би причин до того. Може не буде гніватися на Вас, якбисьте хоть раз єще приїхали до Цішок, они вже трохи затужили за певним Іваном і раді би Єго повитати скорше як в неділю, таке (!) єще в четвер 6 с.м. і то рано. Я пополудни не маю школи, а рано тільки до 11-ої г. і то Ганя обіцює мене трохи заступити. Правда, який шкандал! Я гадаю, що і для Вас було б ліпше в четвер, бо в неділю може будете потрібні у Львові, у нас знов гості мають бути і я не могла бим з Вами свобідно

поговорити, а хотіла бим Вам устно відповісти на оба листи, бо писати якось зле. Ви волите о всім писати, то пишіть, але не бороніть мені відповідати устно, коли я так волю. Понеже до четверга недалеко, то можна вже попрощати вас на нині, но сама не знаю як, може тепер тільки уклонитися випадає. Але, правда, руку подати можна преці і чужому нареченому, тож може позволите стиснути легонько Вашу руку хоть не Вашій Ольдзі.

Ганя засилає Вам своє поважане”.

Березень 1884 року.

“Почтенний Пане! Беруся писати до вас, хоть, правду сказавши, сама не знаю об чім, бо нічого нового нема у нас. То, що я утішилася Вашими листами знаєте і самі, тільки може не знаєте, котрим більше, а того власне я написати не можу. Сказати малабим дещо о тім, але писати не умію, тож могло би Вам видатися не так, як я хотіла бим, для того зачекаю до приїзду Вашого, що, хоть не за три неділі (від (9 с. м.)), то бодай за десять, а таке (!) колись наступить. А може і за 10 заскоро? Того вже не знаю, длятого і не буду виглядати Мирона, бо, як з досвіду знаю, тільки гризтися дарма добре, але чекати – ні. Тішить мене тое, що Ви є каприсьний чоловік, бо може схочете коли і чиїм каприсам догодити, от н.пр. моїм. Мені трохи не подобався проект, що весілля добре було б урядити так своїм коштом, але коли на то не стає, то може ліпше обійтися без жадного, так цілком тихо. Напишіть мені, чи згодитесь на то, но не конче і писати, буде час єще і поговорити о тім. Перед кількома днями говорила о Вас з Дуткевичами; дуже жалували, що не знали, коли Ви тут були; пані Д. казала, що бодай сама прибіжить тепер, як приїдете, Радила мені купити собі льос і виграти богато, бо без того буде зле. Допитувалася мене також, чи Ви знаєте о тім, що мені здалося б ся що виграти, а я сказала, що не знаєте. Видите, як дивуються ту люди, а що скажуть Ваші знакомі, як мене пізнають? Чи не буде Вам встид? Ой, треба буде (таке (!) добре встидатися.”

“Я читаю тепер Шекспіра Heinrich der IV, властиво мучуся, не читаю, була бим вже давно покинула, якби не Коцовський, котрому назлість хочу все прочитати. Я гадала, що, як прочитаю одно, друге піде лекше, а ту противно: König Johann'a я десять разів скорше зрозуміла як то. В тій хвилі дістала “Зорю” і урадуваламся, що не побачилам “Бурі”, посвяченої п. О. Озаркевичевій. Вправді Ви мені обіцяєте потім щось ліпшого посвятити, але воліла би я, аби Ви тоє лишили для п. Озаркевичевої, аби тоє посвячення вийшло на світ трохи пізніше, не рівночасно з вістею о Вашій женитьбі. От і всьо написалам, о чім хотіла говорити, а то через “Зорю”, котру тепер наднесли. Я хотіла, аби Ви перше посвятили, а потом Вам сказати свою гадку, але зробилам інакше, хоть не маю претенсій, абисьте до того стосували.”

“Ага! дякую красенько за присланий вірш. Єще одно! Може Вам видасться, що я хочу, аби Ви мені таке (!) посвятили “Бурю”, то, прошу Вас, не гадайте так; слово чести Вам даю, що не о то ходить мені, тільки о то, аби не так зараз тамто посвячене вийшло, але коли тепер виходить що іншого до “Зорі”, то я вже спокійна, Ганя засилає Вам поклін, а я стискаю Вашу руку сердечно. Може занадто? Ольга”.

15 березня 1884 року.

“Я мусила бим бути зовсім без серця, аби Вас в таку дорогу витягати до Цішок, хоть дуже-дуже хотіла бим тепер побачити дорогого Мирона. Мені здаєсь, що так давно, як ми бачилися, не знаю, чи Вам так. Може, Бог дасть, до неділі підсохне або замерзне, або най би і сніг упав та й санна єще була, аби тільки дорога була. Ну, але як то крім дороги і єще інша причина не дозволяє Вам їхати, може, і брак охоти: чи справді дороги боялися? Надіюсь тепер, коли не Вас, то листу, бодай такого, як послідний”.

24 березня 1884 року.

“Почтенний пане! Солодкий віршик прислалисьте мені, нема що казати; подякувати Вам за него не можу, то певно, але за то дякую за одвертість в другій части листу. Маю уже тепер добре понятіє о Вашім теперішнім успособленню, дуже-сьте щасливі!

Поцтивий Коц. може і не знає, що він своїми клеветами помагає місто шкодити, бо і без того мусіло б ся скінчити так, що Ви мене знати не схочете; він тільки приспішив такий кінець. От тепер можу Вас упевнити, що посади у Львові і навіть з виділовим іспитом не дістану. Протекція Рогальського, на котру тільки малам надію, відпадає на случай нашого подруження, бо він єсть тому дуже противний. Перед тижнем прислав мені лист, подібний до Вашої поезії, тільки що він, не згадуючи о могилі, пророкує мені таку будучність. Спочатку мене гнівали тії представлення Рог. і не гризла ся, що трачу єго протекцію, гадала собі: може преці удасться яким способом посаду дістати, але тепер, коли знаю, що і Ви в тім допомогти не можете та що Ви з інших причин представляєте собі таку щасливу будучність, виджу, що він не зле радив. Такої треба нам конечно закінчити всьо так, аби Вам було лекше і мені не тяжко, а тяжко мені не раз через ту нещасливу ріжницю в переконаннях. А Вас то вже так собі представляю як якого невинно на смерть засудженого. Можете тепер поняти, яке би то було і моє щастя, якби в такім переконанню що до Вашого задоволення мала зістати Вашою товаришкою. – Но хоть так кінчаться наші наміри, не хотіла бим, аби Ви такой направду не хотіли і знати мене, бо то б мене дуже боліло, ну, але если маєте до того великий повід, то дарма. Я Вас упевнити не можу, чи єще хто з моєї родини не сприяє мені так, як Коц., може бути, що суть такі, і потом би зачали мішатися в такий спосіб, як Коц., та й уже не було б ради. Коц. добре зробив, що єще впору відозвався, і коли власне і інші стають перешкодою в дорозі”.

“Не знаю, чи Вам ся тоє донесене на що придасть если хочете додержати своє приречене, що если ми зриваємо з собою не гадаєте навіть оден раз приїхати тут. Може так не буде”.

29 березня 1884 року.

“Почтений пане! Дуже мені прикро, що не моглам видітися з вами в середу рано перед своїм виїздом з Львова, тим більше, що не зналам, з якої причини Ви не явились під ч. 40 на ул. Галицькій, так близько редакції. А малам много важного до помовлення з Вами. Меж іншим то, що пан Фонко сказав, довідавшись о нашім наміреню. Ото він запевнював мене, що я, вийшовши замуж, під жадним условем посади не получу і що він навіть мішатися до того не буде. Я якось не хочу його запевненю вірити, хотіла бим від кого іншого довідатися, чи на правду було б неможливо. Рогальський також так страшить мене, отже зістає мені тільки просити Вас, абисьте були ласкаві самі довідатися від кого і мені донести, абим могла уже раз вилізти з тої непевности, бо то дуже немила річ.”

“Мала бим еще о чімсь написати, але що ж, Ви мені щиро не відпишете на то, а мою щирість возьмете за Бог знає що, отже лишаю до устного порозуміння, а чим скорше оно наступить, тим ліпше для нас обоє. Може бисьте були ласкаві приїхати до нас в сей вторник пополудні, в четвер можемо разом виїхати звідси. Дорога тепер дуже добра і погода красна, то вже можете посвятити трохи часу і грошей, тим більше, що то може послідна жертва для мене. Та й Вам ліпше скорше щось певного знати, на що здорове тратити на даремній гризоті. А скажу Вам, що теперішній стан Вашого здоровля обтяжає мою совість, хотей то і Ви потроху самі тому винні. Єще раз прошу: приїдьте в вторник, а тепер прийміть щире поздоровлення від щиро Вам жичливої Ольги”.

ФРАНЦУЗЬКА ПОМАНА

Наприкінці 1883 року Іван Франко написав Уляні Кравченко листа, у якому вималював свій омріяний жіночий ідеал. Щоправда, Франкова приятелька претендувала на щось більше, ніж приязнь, і тому мала погану звичку вирізати з Франкових листів усе, що їй не подобалося. Таку операцію вона проробила і з цим листом, проте, на щастя, так, що розібрати дещо все-таки можна. Отже, які жінки імпонували Франкові? А так, котрі би не тільки не спиняли мужчину від <...> ої борби, але, противно, зігривали його до неї, захоочува <...> му в ній товаришили”. Ніби нічого нового – згадаймо, як гостро реагував і в листах, і в віршах зовсім юний Франко на спроби Ольги Рошкевич хоч якось погамувати його буйний політичний темперамент. Та читаймо далі: “Я знав одну таку жінчину... Я донині споминаю її як святу, хоч вона жие, тільки що далеко, в Парижі чи десь там в Франції”. Це вже цілковита несподіванка, більше – сенсація! Значить, наприкінці 1883 року не Ольга Рошкевич і не Юзефа Дзвонковська були для Франка ідеалом. Ним була прекрасна незнайомка в Парижі чи у Франції, і вона зуміла так міцно засісти у Франковій душі, що він, розлучившись з нею, “споминав її як святу”. Що ж це за жінка?

Упорядники 48-го тому Франкових творів до слів: “Я знав таку жінчину” – подають примітку: “Д.Лукиjanович, який опублікував у п'ятому збірнику “Іван Франко.Статті і матеріали” листи І.Франка до У.Кравченко, зазначає, що в листі ножицями вирізане ім'я “Марія”. Можливо, це та Марія, про яку І.Франко з похвалою писав до О.Рошкевич від 2 січня 1879 р.” Так, Д. Лукиjanович дійсно стверджував, що ножицями вирізано

ім'я “Марія”. Та звідки він міг знати, що там вирізано саме ім'я “Марія”, а не якесь інше? Очевидно, відомості подала особа, яка й проробила оцю процедуру з вирізуванням, тобто Уляна Кравченко. А чи можна йняти їй віри? А може, вона хотіла свідомо завести дослідників Франкової інтимної біографії в глухий кут? І їй, либонь, це вдалося. Чи то виконуючи забаганку Уляни Кравченко (а вона ж бо, як відомо, вимагала ні більше ні менше, як обезсмертити її разом з Франком у драмі “Мирон і Марта”), чи припустившись несвідомої помилки, публікатор Франкових листів висловив нічим не вмотивовану гіпотезу про зв'язок цитованого листа до Уляни Кравченко з листом до Ольги Рошкевич від 2 січня 1879 року. Насправді ж ніякого зв'язку між ними не існує.

У листі до Ольги Рошкевич Франко намагається погамувати “заздрість”, тобто ревності, від яких дуже страждала (а може, і мала для цього підстави?) Ольга. Він перераховує за пунктами (sic!) усіх жінок, які бували в нього останнім часом, окрім Анни Павлик (“заздрість” до неї з боку Ольги – то предмет розмови в іншому листі). Таких пунктів три. Під першим пунктом значиться Ольга Косачева, сестра Михайла Драгоманова, під третім – служниця, яка приходила замітати і мити підлогу. А під другим: “Марія – се така собі певна Марія, проїжджа з Варшави, полька, соціалістка, дівчина літ коло 22, не хороша, але дуже говірка, розумна, емансипована. З неї справді можна бачити примір того, які жінщини є в Росії. Була у мене раз, я у неї в готелі два чи три, все в товаристві – бавила тутка два дні”.

Навіть коли припустити, що Франко, аби розвіяти Ольжині ревності, додав до лаконічного портрета незнайомки кілька іронічних штрихів, і саме через це абстрагуватися від них, то все ж образ цієї загадкової, однак усе ж дуже далекої від ідеалу емансипантки, аж ніяк не дає підстав, щоб сприймати її “як святу”. До того ж Франко, шалено закоханий у час написання листа в Ольгу Рошкевич, не міг нікого сприймати як святу, крім своєї нареченої. І тональність обох епістолярних уривків цілком

протилежна: у першому проглядає (хоч і як його понівечила жорстока Уляна Кравченко!) глибоко приховане почуття любові й пошани, у другому – відверта іронічність, поблажливість, хоча й не без відтінку зацікавленості. Це те, що в підтексті, за кадром. Однак і текст не дає найменшого приводу для ототожнення жінок із різних листів. У листі до Ольги Рошкевич незнайомка – полька з Росії, за листом до Уляни Кравченко, вона живе в Парижі або десь у Франції. Чому полька з Росії живе не в Польщі чи в Росії, а у Франції? Емансипантка Марія була епізодичним персонажем (“бавила тутка два дні”) у житті Франка, то ж як він міг так певно заявляти, що його ідеал тепер у Франції, коли б справді йшлося про цю невідому Марію? Таким чином, гіпотеза Д.Лукіяновича відпадає. Отже, *cherches la femme*. Де ж саме? У Парижі, у Франції? Ні, краще в поезії Франка.

Коли уважно пошукаємо, то знайдемо. В одинадцятому вірші з циклу “Спомини” зі збірки “Із днів журби” її сліди виявив Ю.Кобилецький. У монографії “Поетична творчість І.Франка” (1946) він пише: “Ось жорстока сцена розправи управителя з жінками (у вірші “Я побачив її...”), яку з жахом спостерігає французженка”. Це чи не єдина згадка про цю загадкову Франкову французженку. Щоправда, тут є, принаймні, дві неточності: по-перше, “мужицький товар захопили в траві” два польові, а не управитель (то був завеликий пан, щоб розправлятися з селянами власноручно), а, по-друге, це занадто делікатно сказано: “спостерігає французженка”. Ні, вона не спостерігає, вона діє, і то імпульсивно-блискавично:

Втім, мов бомба, з двора якась дама летить...
Кричачи, плачучи, польових зупиня,
парасолькою б'є, від жінок відганя.

А її мова – це нестримна лавина французьких та зворушливо перекручених українських слів:

Que ce qu'est que ça? Que ce qu'est que ça?
Що тут сталось у нас ?
Mais pourquoi? Фі, дівчат! Ну, не стидно, Панас?
Mais c'est lâche! C'est affreux! Так тручати жінкам!

Утім літературознавцям 40-х – 50-х років було не до французенок. Головним був класовий підхід, класове розшарування, галицька нужда, галицька біда, її і тільки її мали право розшукувати дослідники в творчості Івана Франка. І знаходили. Як той же Ю.Кобилецький: “Цикл “Спомини” каже нам, що джерелом важкого настрою письменника-демократа є селянське горе і злидні”. Навіть надзвичайно проникливий дослідник Франкової поетики С.Шаховський убачає, слідом за своїм попередником, у віршах “Розмова в лісі”, “Ось панський двір”, “В село ходив” викривальні шевченківські інтонації, що споріднюють їх із поемою “Сон” (монографія “Майстерність Івана Франка”, Київ, 1956). Не можна сказати, що таких інтонацій немає в циклі, проте він складається не з трьох-чотирьох, а з дванадцяти віршів, і зміст його далеко не вичерпується соціальними мотивами.

Цикл “Спомини” – то ще одна лірична драма (згадаймо авторську дефініцію “Зів’ялого листа”) в поетичному доробку Франка, ще одна love story, точніше, незакінчена спроба переповісти нам цю любовну історію.

Ось пунктири розгортання цієї ліричної драми. У першому вірші (а це вишуканий сонет, як і більшість поезій цього циклу, на довершеність сонетів і терцин якого звернув увагу Є.Кирилюк) поет згадує “минуле життя”, те, що він “не був у нім щасливим”, що він хоч жив, та все ж не нажився, не було вдоволення, утіхи, натомість було багато праці, і турбот, і скрут. У другому вірші поет розкриває свій задум:

* Що таке? (франц.)

** Але чому? (франц.)

*** Але ж це підло! Це жахливо! (франц.)

Заким умре ще в серці творча сила,
і дар пісень заглохне в тишині,
немов пахуча та фіалка мила,
що в’яне у пустому бур’яні [...]
оживить ті спомини, що скрила
ворожа доля у душі на дні .

І тут же сумнів – чи знайдуться сили, щоб “пережити знов ті любі хвилі і виплакати піснями їх отут”? А далі цілком несподіване признание:

О, бо і я зазнав раз щось такого,
Що хоч ще повним щастям не було,
та дуже близьке вже було до нього [...]
тоді пізнав я, що в житті за смак
і чим була любов, святее диво.

І тільки тут, нарешті , починає розмотуватися клубок давніх споминів:

П’ятнадцять літ минуло. По важкій,
завзятій боротьбі я опинився
побитий, хорий. У тишу, в спокій
я на село із міста схоронився.

Чому треба було ховатися, утікати? Бо “зблідли давні ідеали”, колір світу “змінився з рожевого на чорний”. Настало розчарування в людях, і тому не варто боротися за кращу їхню долю, “у бій іти, як в дим, ті, що терплять, варт того, щоб страждали”. Як це нагадує настрої героя “Intermezzo” М.Коцюбинського. (це проникливо відчув С.Шаховський)!

Наступні поезії підтверджують подібність обох творів. Далі у Франка – “Маленький хутір серед лук і нив... отам я в простій хлопській хаті жив”. А ліс “шумом серцю на сон давонив і сум по травах розносив луною” – образність теж

у ключі М.Коцюбинського. Як і остання фраза цього сонета-шедевра: “Природі-мамі до грудей прилинь”. Це вже п’ятий вірш і ніяких тобі соціальних мотивів. Вони сакраментально зринають у шостому вірші, який справді можна було б долучити до циклу “Галицьких образків”: “В село ходив Душа болить і досі”. І далі кілька гнітючих жанрових картин: там конає самотній дідусь у хаті, бо всі на жнивях, там сваряться дві сусідки, там корчма – “зіпсуття едем, добробуту руїна, гріб моралі”, нарешті, податкова екзакуція. Чаша поетового терпіння переповнюється, він мусить утікати “в пустиню, в поле, в ліс”... І який же висновок із тих жажливих картин? Боротьба із суспільним злом нагадує “стать дитини”, що море черпає ложкою, отже, навіщо боротися? Ніби зовсім не каменярьська сентенція...

Сьомий вірш посилює гнітюче враження, бо ж тут Франко подає образ ненависного йому панського двору, з ненавистю й огидою таврує “се гніздо культури”, що “з села всі соки ссало”.

Це негативні емоції, яких поет прагне позбутися. І тому знову втеча: “Найгірше я людей боявсь тоді і обминав їх, мов болючу рану”. І далі образ того лісу, точніше, гаю: “Привіт тобі, мій друже, вірний гаю”. Та інтермецо, як і в Коцюбинського, переривається появою людини в десятому вірші з прозаїчною назвою “Розмова в лісі”. Це справді діалог поета зі злісним, цілком побутовий, заземлений, некваплива балачка про те, що цей селянин мусить відбирати верети в сільських дівчат, щоб вони не ходили в ліс жати трави для своїх корів, про старого графа, який десь на чужині гайнує свій маєток, і раптом у розмові (дискурсі!) з’являється елемент інтриги. Злісний повідомляє, що в маєтку поселилася якась дивна істота:

Якесь таке, ні птах, ні риба, ні жона,
ні панна, та й говорить не по-нашому,
мов та синиця цвенькає, пищить, вищить,
в долоні плеще, всюди скаче, бігає,

всьому дивується, раз плаче, раз смієсь.
Мале таке і утле – взяв би, бачиться,
в долоню й другою долонею прикрив,
а всюди того повно – двір, гумно і сад,
шпихлір, і корчму, й тік – все чисто навідить,
усякого зачепить, всім цікавиться –
ну, сказано, помана, ще й французькая.

Мусила б зацікавити нашого поета, та він гордо відмовляється від знайомства з нею. І от вже в передостанньому вірші циклу він побачив її:

не в зеленім садку,
не в салонах шумних, не в рянім цвітнику,
не в товаристві дам, і панів, і музик –
серед баб і сіпак я почув її крик.

І далі йде вже згадана сцена з польовими, відібраними в жінок коровами, заплаканими дівчатами, яка закінчується щасливо для селянок (завдяки втручанням ексцентричної французьки – “я до граф напишу!” – корів відпущено), а для поета? Ми не знаємо. Знаємо лише, що серце його “полонила на все” ота невідома французька прекрасна дама, яка завважила нарешті молодого хлопця, мимовільного свідка її такої зворушливо-кумедної, але ж якої сміливо відчайдушної (по-французькому-бо!) жіночної атаки на жорстоких кривдників знедолених:

Кричучи, плачучи, польових зупиня,
парасолькою б’є, від жінок відганя.

Відігнала, захистила беззахисних – перемогла! – а відтак повернулася до незнайомого юнака: “Ви студент?” І так само навально-стрімко здобула ще одну блискавичну перемогу. “Та вже серце моє полонила на все”, – меланхолійно констатує

подоланий. Ця його фраза мала б слугувати інтригуючою зав'язкою любовної історії, у якій мали б розгорнутися перипетії того дивовижного почуття, “що хоч повним щастям не було, та дуже близьке вже було до нього”. Проте Франко, усупереч тому, що так “іще б хотів простерти крила // і побуять свobodно в вишині, // і оживить ті спомини, що скрила // ворожа доля у душі на дні”; усупереч тому, що так довго підводив нас до основного сюжету (бо ж усі десять попередніх віршів – лишень пролог до ліричної драми), раптово обриває нитку оповіді. Неочікувано зав'язка стала кульмінацією. А розв'язкою – завершальні терчини:

Я не скінчу тебе, моя убога пісне,
в котру бажав я серце перелить
і виспівать чуття важке і млісне,

все, що втіша, і все, що веселить,
всі радощі шаленого кохання,
все пекло мук, що й досі груди в'ялить.

Мої ви сльози, і мої зітхання,
і пестощі короткі, й довгий жаль,
надії і зневіри колихання,

не перелити вас мені в кришталі
поезії, немов вино перлисте,
ні в римів блискітливую емаль!

Мов дерево серед степу безлисте
в осінній бурі б'ється і скрипить
і скрип той чує поле болотисте,–

отак тепер душа моя терпить
слаба, безкрила, холодом пририта,
мов ластівка у річці зиму спить.

Залишиться навіки загадкою, чому Франко обірвав цикл “Спомини”. Обірвав на найцікавішому місці. “Я не скінчу тебе, моя убога пісне”,– констатував без жодних пояснень. Образ слабої, безкрилої, холодом прибитої душі, що “мов ластівка у річці зиму спить”, увінчує цю незакінчену ліричну драму Франкового кохання.

Ми можемо лишень висловлювати певні здогади щодо її часово-просторових параметрів. Отже, де і коли могла відбутися зустріч Франка із “французькою поманою? Насамперед – коли. Майже всі дослідники, що писали про збірку “Із днів журби”, відштовхуючись від року публікації, мінорну її тональність пов'язували із сумними Франковими пережиттями і життєвими негараздами 1897 – 1898 років (конфліктом із польською, а згодом з українською громадськістю, невдачею на виборах до сейму etc.). Однак, якщо той чи інший вірш уперше вміщений на сторінках книжки, яка вийшла в світ у 1900 році, він не конче в цьому чи попередньому році мав бути написаний. М.Мочульський не просто так назвав “Із днів журби” “щоденником Франкової душі”. Мабуть, саме цим щоденниковим записам слід вірити. Зокрема тоді, коли в однойменному циклі читаємо: “Не довго жив я ще, лиш сорок літ”, значить, ідеться про 1896 рік. Коли ж далі натрапляємо вже в “Споминах” на “П'ятнадцять літ минуло”, то можна зробити висновок, що дія ліричної драми відбувалася в 1881 році.

А тепер – де. Де перебував Франко в 1881 – 1883 роках? У рідних Нагуєвичах, куди пригнала його зі Львова безпросвітна нужда (“довги стоять по кутках і гавкають”). Мусив займатися важкою селянською працею. У листі до І.Белея пояснює, чому довго не відписував: “Досі не було часу – робота в полі коло вівса, котра раз у раз перебиває мені роботу коло “Фауста”. В іншому листі до цього ж адресата зізнається: “От і я, Бог бачить, досить занятий, цілими днями то коні пасти, то коло сіна, то в ліс, вечором у нас не світиться, а хоч би й світилося, то чоловік змучений, як сто чортів, – а все-таки й часом урву хоч настільки часу, щоб написати яку-небудь

статейку або прочитати дещо. “Статейки” були серйозні – філософські (“Мислі о еволюції людськості”), економічні, літературознавчі (про “Гайдамаків”, про політичну поезію Шевченка, про жіночі типи в того ж Шевченка), а ще художня творчість (“Борислав сміється”, вірші), переклади з Гете, Гюго, чеської поезії, інтенсивне листування з Белеєм (вони ж бо разом видають “Світ”), з Драгомановим, Павликом. Отже, інтенсивна заповненість буднів фізичною й інтелектуальною працею. Коли ж тут могло знайтися місце для “свята кохання”? Хіба на самому початку перебування в Нагуєвичах. Відразу по приїзді, наприкінці весни 1881 року, Франко захворів на тиф і не був здатний до важкої селянської праці, очевидно, що мандрував – спочатку “в село ходив”, після чого душа мусила довго щеміти від побачених картин сільської “ідилії”; потім до панського двору, де пригадалися давні кривди; далі вітався з вірним другом, повірником найкращих дум – гаєм, де зустрівся зі злісним, який сповістив його про появу (прояву?) в панському дворі “французької помани”. І нарешті фатальна зустріч зі “святою женщиною”, яка залишила такий слід у Франковому серці.

...Вона повернулася до своєї Франції, але він її не забув. Очевидно, це про неї писав по свіжих слідах у листі до У. Кравченко в 1883 році. Мелодія молодого кохання тихою луною обізвалася через “п’ятнадцять літ” у збірці “Із днів журби”. Ця “вічна загадка любові” Франка до прекрасної французьки ніколи не буде розгадана, проте завжди хвилюватиме своєю таємничістю.

Іван Франко

ЦИКЛ “СПОМИНИ”

I

Я згадую минулеє життя
спокійно, та без радості, без туги:
одно із нього виніс я чуття,
що я не був у нім щасливий, други.

Багато праці, і турбот, і скрут,
та не було вдоволення, утіхи;
мов віл в ярмі, я чув на собі прут
і тяг чужого скарбу повні міхи.

Хоч не згасав ніколи огник мій,
та полум’ям не бухав, більш димився,
а замість світла сипав іскор рій.

Хоч ненастанно стяг мій з вітром бився,
та не високо плив в рудці слабій,
і хоч я жив, то все ж я не нажився.

II

Заким умре ще в серці творча сила
і дар пісень заглухне в тишині,
немов пахуча та фіалка мила,
що в’яне у пустому бур’яні, –

я раз ще б хотів простерти крила,
і побуять свобідно в вишині,
і оживить ті спомини, що скрила
ворожа доля у душі на дні.

Вони живі донині в тій могилі,
я чую їх, як рвуться, як печуть...
Спинити їх, здушить їх я не в силі.

Та чи знайду я сили, щоб відчуть,
щоб пережити знов ті любі хвилі
і виплакати піснями їх ось тут?..

III

О, бо і я зазнав раз щось такого,
що хоч ще повним щастям не було,
та дуже близьке вже було до нього,
як щастя, швидко надійшло й пішло.

У біднім, прозаїчнім тім житті
се був момент казочний і кипучий,
се був неначе той брильянт блискучий,
що хтось найшов загублений в смітті.

І відки се мені прийшло, і як
і чом прийшло, і чом пропало живо –
я й досі збагнути не міг ніяк,

Одно лише я чую справедливо:
тоді пізнав я, що в житті за смак
і чим бува любов, святеє диво.

IV

П'ятнадцять літ минуло. По важкій,
завзятій боротьбі я опинився
побитий, хорий, У тишу, в спокій
я на село із міста схоронився.

Хоч молодий ще, був я у такій
зневірі, світ весь так мені змінився
з рожевого на чорний, що в гіркій
знетямі з бою я відсторонився.

У мене зблідли давні ідеали,
і люди видались таким дрібним,
мізерним кодром, що для мене стали

чужі й далекі. Треба бути дурним,
щоб задля них у бій іти, як в дим;
ті, що терплять, варт того, щоб страждали.

V

Маленький хутір серед лук і нив
на горбику над річкою шумною –
отам я в простій хлопській хаті жив,
і самота, і сум жили зо мною.

Із трьох боків поля ті обмежив
могутній ліс зеленою стіною,
і шумом серцю він на сон дзвонив,
і сум по травах розносив луною.

Він тяг мене в свою таємну тінь,
і свіжий подих віщував розраду,
і листя, знай, мені шептало: “Скинь,

із серця всі згадки про знаду й зраду!
Природі-мамі до грудей прилинь
і тут знайдеш нову, святу принаду”.

VI

В село ходив. Душа щемить і досі
від тих картин, що зустрічав я там...
При праці старші, діти, голі й босі,

без догляду надворі; по хатам
маленькі плачуть, бо у полі мати.
Там знов дідусь недужий в хаті сам,

все кашля й стогне, та води подати
нема кому – палкий жнив'яний час!
Скріпивши серце, я ввійшов до хати.

У хаті душно, чути вогкість, квас...
З усіх куточків бідність визирає.
Сухий, як скіпа, жовтий дід Панас

зжахнувся: “Хто там двері отвирає?” –
“Се я, Панасе!” Довго поглядав...
“Ти, Йвасю?” – “Я”. Ках-ках. “Чи, бач, вмирає

старий Панас! Господь отсе згадав,
що я ще тут, і кличе вже в дорогу.
Коби лиш абшит якнайшвидше дав!”

Я сів при нім. “Що, маєте підмогу?
Лічитись би, по лікаря послать”.
Аж кинувся, а на лиці тривогу,

правдивий страх перед життям пізнать:
“Мені? Підмогу? Се даремна праця!
Я бога прошу, щоб мерщій сконать”.

Я далі йшов. Там дві куми сваряться:
“Ти, злодійко, чужі снопи крадеш!”—
“Ти, чарівнице, на фігуру драться,

чужих корів доїть ночами йдеш!”
Чого я так страшенно застидався
при тих словах? Чого півперек меж,

грядок, плотів навтеку я подався?
Щось там в душі клубилося гірке,
мов гріх тяжкий, незмитий пригадався.

А он під хатою дитя сільське
само, без мами, в чорній сорочині,
не ходить ще, малесеньке таке...

Пішла десь мати і дала дитині
у ручку бульбу, а дитина в рот –
і подавилась. Бачу я, вже сині

зробились щічки, очі в стовп, от-от
задушиться дитина! Підбігаю,
підніс, струснув і, як то наш народ

в таких випадках робить, ударяю
легенько в карк, і випала як стій
із горла бульба. Легше віддихаю...

Та переляканий хлопчина мій
як закричить! І вже прибігла мати
і бачить: пан якийсь чужий... “Агій!”

Мабуть, хоч мав би за сто літ вмирати,
то не забуду того, як вона
прожогом хопила дитя й до хати

побігла, як ненависна, гнівна
з очей її на мене іскра впала,
як буркнула: “І що за сатана

тут лазить і дитину налякала!
А щоб ти, дідьку, голову зламав!
Цить, квітко! Мама пана геть прогнала”

Схилившись, я йшов і сумував:
прокляття за добро – стара заплата!
Мов з дьогтем мід, її я смакував.

Край шляху коршма ось, брудна, патлата!
Хоч день робучий, в коршмі гамір, шум,
А перед нею сват термосить свата.

“Ти кат, не сват!” – “А ти свиня, не кум!”
“Став квартиру ще!” – “Став ти, застав капоту!
Я свій кожух пропив уже на глум!”

Геть відси, геть! Тут ріки свого поту,
на труту перепалені огнем,
народ п’є “на здоров’я”, “на охоту”.

Геть відси! Тьми тут, зопсуття едем,
добробуту руїна, гріб моралі,
цивілізація обернена вверх пнем.

Мов під хреста вагою, йшов я далі.
Радниця. Екзекутор. Три жиди.
Війт, присяжні і сплакани, зів’ялі

баби. А там купками, то в ряди
накидані мужицькі лахи вбогі,
кожухи, ярма, шлеї. “Тут клади

податок, – так слова лунають строгі, –
то фант віддам! Чи то від ваших сліз
цісарський скарб наповниться, небоги?”

Геть відси, геть! В пустиню, в поле, в ліс!
Де б щохвилини отакі картини
важкий в душі не діяли розріз!

Ось поле ділання! В отсі хатини
Я маю людськість, світло, мир нести!..
Ввижається в уяві стать дитини,

що море черпа ложкою. “Се ти, –
кричить нутро моє, – смішний герою,
сей океан кривд, горя, темноти

рад вичерпати ложкою дрібною!”

VII

Ось панський двір! На згір’ї край села
пишається на сонці, наче рожа.
Тиша довкола нього залягла.

Старезні липи, мов жива сторожа,
стоять при вході, клумби і травник,
кругом жива глогова огорожа.

крізь браму вглиб двора мій зір проник:
увитий ганок диким виноградом
дрімає в тіні, як віддавна звик;

поперед вікна в'ється білим гадом
доріжка, всипана піском дрібним
та цвітом, що з акацій сиплесь градом.

Вікон широких поглядом скляним
глядить сей двір на все село в долині -
не скриєсь жодна хатка перед ним.

Червоний дах його, і стіни сині,
блискучі вікна, ганки, виноград -
все те немов кричить сільській хатчині:

“Не смій дихнуть! Не перестань дрожать!
Хились і гнись! З твоїх занядрів темних
суди тобі чола вверх не піднять!

Ти дич! Ти варварство! Ти під'яремних
волів житло, притулок хамських рас,
печера, повна лютих гадів земних!

Їх вартість в тім лиш, щоб робить на нас,
їх чеснота – лиш послух і покора,
їм слід горіти, щоб наш блиск не згас!

Бо ми держави й церкви є опора,
цивілізації тривкий опліт,
культури кріпость, до борби все скоро!”

Я відвернувсь від брами. Много літ
минуло вже, як я слова такі
чув з уст старого графа. Нині світ

змінився значно, многі давні мрії
зробились дійсністю, та се село
слова ті прилягли, мов плити кам'янії.

Для нього поступу мов не було,
всесвітнєє життя його минало;
лиш се “гніздо культури” знай цвіло,

пишалося і з села всі соки ссало.

VIII

Найгірше я людей боявсь тоді
і обминав їх, мов болючу рану.
Тужний їх вираз, лиця їх бліді
болять мене, коли на них погляну.

Я знав, в якій вони живуть біді,
та як же я до помочі їм стану?
Я знав, що пута їх міцні й тверді
і, не зламавши їх, я марно зв'яну.

О, я боявсь їх, немов докору,
мов зрадженої любки тихих сліз,
неначе сам я винен був їх горю.

Отим-то я щодня – відлюдок дикий –
свій біль дрібний і сором свій великий
ховав у серці і тікав у ліс.

IX

Привіт тобі, мій друже вірний, гаю,
повірнику моїх найкращих дум!
Все чисте, ясне, що лиш в серці маю,
надихав свіжий запах твій і шум.

На твоїх полянах, в відлюднім плаю
я розсипав свій жаль, губив свій сум;
у твоїх запахах, неначе в раю,
окрилювався молодечий ум.

Під скрип могутніх конарів дубових
складались першії мої пісні,
слабії відгуки твоїх пісень чудових.

А в бурі рев, як громи навісні
ламали твоїх велетнів корони,
у твоїх криївках шукав я охорони.

Х. РОЗМОВА В ЛІСІ

Здорові дядьку! Що се, ви за злісного?

З л і с н и й

А так, зліснюю, бачте на старі літа.

Я

А син же де? Таж він за злісного тут був.

З л і с н и й

При графі за лакея десь в Італії.

Я

Се що за шмаття двигаєте? Прати десь?

З л і с н и й

Га! Га! Верети! У дівчат навідбирав.

Я

Що? За дівчатами вганяєте іще?

З л і с н и й

То не з добра, небоже! Панська служба – мус.

Я

Що ж се за служба бігать за дівчатами?

З л і с н и й

От видно, що давно в селі ти не бував!
Таж управитель ліс сей для селян запер,
а тямиш, що товар віддавна пасли тут.
Тепер нема де раз попасти, ба нема
в бідніших чим погодувать товарину.
А в лісі трави, бачиш сам, до пояса,
аж гнуться, шепчуть, наче просяться під серп.
Ну, та й ідуть жінки, дівчата крадькома,
нажне верету і вже має на весь день.

Я

Ах, починаю розуміти! Ну, а ви
підстерігаєте й верети берете?

З л і с н и й

А так. Що ж діять? Заборонено хлопам
у ліс – ні кроком, ані оком не входить.

Я

А в вас підноситься рука у бідних тих
верети відбирають за змінку бур'яну?

З л і с н и й

Підноситься, небоже! Панська служба – мус.
Рука підноситься, лиш серце трепещить.
У сні часом ще причувається їх плач.

Я

То управитель у дворі сидить тепер?

З л і с н и й

Ні, не сидить, Він на фільварку за селом.

Я

А двір пустий? Чи, може, графа ви ждете?

З л і с н и й

Ні, не ждемо. Говорять, граф нездужає.
Максим писав. Подужав трохи був торік,
і понесло його лихе десь там...таке
місточко єсть, що в карти грають – чи в кістки.
Скортіло графа – за годинку просадив
всі гроші й бричку з кіньми. Був би, може, й весь
маєток там лишив, так дав бог – вдарило
йому на мозок, впав на місці, наче труп.
Його, мов трупа, винесли, аж мій Максим
живенько кинувся, щось там зробив йому –
він знав уже, при нім служивши, напади
його недуги, – ну, там зараз лікаря...
І відживили пана графа. То писав
Максим, що лікар графові таке казав:
“Якби не сей слуга ваш, був би вам кінець”.

Я

Ну, певно, граф віддячиться Максимові?

З л і с н и й

Ой, вже віддячиться! У голові йому!
Писав Максим, як лікар се йому сказав,
а він лиш носом покрутив: “Ну, так! Ну, так!”

Я

І не міркує ще додому повертатись?

З л і с н и й

Та хто там знає? От тепер прислав нам тут
якусь поману. Адже йшли ви попри двір?

Я

Ну так, ішов.

З л і с н и й

І що, не чули вереску?

Я

Ні, не чував.

З л і с н и й

Ну, певно, спала десь вона.

Я

Що за вона?

З л і с н и й

Якби я знав або хто-будь!
Якесь таке, ні птах, ні риба, ні жона,
ні панна, та й говорить не по-нашому,
мов синиця цвенькає, пищить, вищить,
в долоні плеще, всюди скаче, бігає,
всьому дивується, раз плаче, раз смієсь.
Мале таке та утле – взяв би, бачиться,
в долоню й другою долонею прикрив,
а всюди того повно – двір, гумно і сад,
шпихлір, і коршму, й тік – все чисто навідить,
усякого зачепить, всім цікавиться –
ну, сказано, помана, ще й французькая!

Я

І хто ж вона, чого сюди приїхала?

З л і с н и й

Питайте ви мене, я буду вас питать!
Фервальтерка, що з нею розмовляється,
говорить: “Бог її там може зміркувать”
Та лист прийшов від графа до фервальтера
і в місті до старости, щоб в оглядності
її держали, не перечили ні в чім, –
мовляв, недужа, хоче тут освіжитись.
Та де б тобі недужа! То живе срібло!
Говорю вам: помана, ще й французькая.
А ви зайдіть коли – без церемонії,
розмовтесь з нею – страх яка розмівная.
Нащо вже наші молодиці – тумани,
а й з ними щось, калічачи слова, бересь
балакати, знаками доповняючи.
Прийдіть, я знаю, – буде рада, ну, та й вам
не буде нудно так, як там на хуторі.

Я

Мені не нудно, а з поманою, як ви
її назвали, що мені балакати?

З л і с н и й

Прийдіть, прийдіть! А то я їй скажу про вас,
і зробить вам таке: сама прийде до вас.
Їй як що стрілить в голову, то й діло тут.
Їй-богу, се помана, ще й французькая.

XI

Я побачив її – не в зеленім садку,
не в салонах шумних, не в ряснім цвітнику,
не в товаристві дам, і панів, і музик –
серед баб і сіпак я почув її крик.

Край двора на гумні були два польові,
що мужицький товар захопили в траві
і загнали у двір, а за ними з села
ціла купа жінок по корови прийшла.

Крик, гармидер і шум. Польові цабаняць,
в батька-матір кленуть, стадо хочуть загнать,
витручають жінок, б'ють у лиця дівчат,
а ті плачуть, падають і кленуть і кричать.

Втім мов бомба, з двора якась дама летить
в ясній сукні, в руці парасольку держить,
по-сільському в дві коси волосся сплела,
але треном від сукні подвір'я мела.

Que se qu'est que ça? Que se qu'est que ça

Що тут сталось у нас?

Mais pourquoi? Фі, дівчат! Ну, не стидно, Панас?

Mais c'est lâche! C'est affreux! Так тручати жінкам!

Hy, laissez! O, mon Dieu! Mais pourquoi?

C'est infame!*****

* Що таке? (франц.)

** Але чому? (франц.)

*** Але ж це підло! Це жахливо! (франц.)

**** Облиште! О. боже мій! Але за що? Це ганебно! (франц.)

Кричачи, плачучи, польових зупиня,
парасолькою б'є, від жінок відганя;
ті ж, неначе вовки, що від стерва їх гнать,
знай, гарчать: "Пані, геть! Нам самим теє знать".

"Mais comment? Battre les femmes! Чого плачуть вони?
За що скот заняли? Браму там відомкни!
Laissez les!" Я плачу слухать тут не хочу!
Я до граф напишу. Я усіх вас провчу!

Ah, quel peuple, o mon Dieu! Mais c'est insupportable!
Et ils souffrent tout cela, ils s'inclinent, pauvres diables!"
Ну, ідіть, ну, ідіть! Не цілуй! Ну, досить!
Laissez les! Браму там отворить і пустить!"

Приступив польовий: "Там нам шкоди їх скот
наробив". – "Mais les battre!"* Фі, дівчат бити в рот!
C'est brutal! C'est infame! **** Ну, зо мною ходіть!
Де та шкода? Сама хочу я поглядіть".

Тут уздріла мене. "Qui êtes vous? Un étudiant?"*****
Venez donc! Venez donc***** з нами там на той лан!
Ah, quel peuple! quel pays! Comprenez vous français?"*****
Та вже серце моє полонила на все.

* Але як? Бити жінок! (франц.)

** Залиште їх! (франц.)

*** Ах, який народ, господи! Це нестерпно! А вони все терплять, вони
коряться, бідолахи! (франц.)

**** Але бити їх! (франц.)

***** Це жорстоко! Це ганебно! (франц.)

***** Хто ви? Студент? (франц.)

***** Ходіть же (франц.)

***** Ах, який народ! Яка країна! Чи розумієте ви по-французькому?
(франц.)

XII

Я не скінчу тебе, моя убога пісне,
в котру бажав я серце перелить
і виспівать чуття важке та млісне,

все, що втіша, і все, що веселить,
всі радощі шаленого кохання,
все пекло мук, що й досі грудь в'ялить.

Мої ви сльози, і мої зітхання,
і пестощі короткі, й довгий жаль,
надії і зневіри колихання,

не перелити вас мені в кришталь
поезії, немов вино перлисте,
ні в римів блискітливую емаль!

Мов дерево серед степу безлисте
в осінній бурі б'ється і скрипить
і скрип той чує поле болотисте,–

отак душа моя тепер терпить
слаба, безкрила, холодом пририта,
мов ластівка у річці зиму спить.

ПЕРША І ОСТАННЯ ЛЮБОВ

Склалася думка, що найбільша загадка Франкового кохання ховається в рядках (чи, може, поміж рядками?) найславнішої його збірки “Зів’яле листя”. Однак не менше таємниць зачалося і в збірці “Із днів журби”. І найбільша загадка – хто ж вона, та жінка, що надихнула поета на таку щемливо-прекрасну інтимну лірику?

Ми вже пробували шукати її, жінку, і знайшли: прекрасну, ексцентричну, загадкову французенку, втілення невичерпної енергії (“живе срібло”) й непогамовного альтруїзму (беззастережно кидається на захист скривджених жінок), химерну істоту, що навально, стрімко, раптово, як спалах блискавки, полонила Франкове серце. Поет мав намір розповісти нам у циклі “Спомини” про свої “радощі шаленого кохання”, проте, “чим була любов, святее диво” для всіх і чим була одного разу в житті для нього, та не скінчив своєї сповіді, несподівано обірвавши її в найцікавішому місці, і то на самому початку, на моменті зустрічі з “французькою поманою”. А що було далі, ми можемо тільки здогадуватися, про це не пишеться в жодній, найретельнішій Франковій біографії. Либонь, ніколи не буде названо ім’я ліричної героїні циклу, де кожна строфа дихає любов’ю і таємницею. Але що цікаво: тут же, у цьому циклі, серцевинному у збірці “Із днів журби”, міститься ключ до ще однієї Франкової любовної історії. У VIII вірші, що починається рядком “Найбільше я людей боявсь тоді” знаходимо фразу: “О я боявся їх, немов докору, мов зрадженої любовки тихих сліз”, і вона, ця фраза, є знаменною. Це справді ключ, яким можна спробувати відімкнути ще одну (а може, і єдину, чи, принаймні, найважливішу) таємницю Франкового

серця. Отже, повторимо ще раз, дещо модифікуючи: “Боявся... докору... зрадженої любовки тихих сліз”. Можна помітити, що фраза розпадається на три компоненти: 1) боявся; 2) докору, тихих сліз; 3) зрадженої любовки. Це могло б мати вигляд такої формули:

Боявся (чого?) – докору, тихих сліз (чиїх?) – зрадженої любовки.

Насамперед слід зазначити, що ця формула не має ніякого відношення до ліричної героїні “Споминів”. Бо, хоч і обірвав раптово поет пісню свого таємничого кохання, хоч у заключній поезії циклу каже про “чуття важке та млисте”, про “пестощі короткі, й довгий жаль, надії і зневіри колихання”, усе ж виразно вияскравлений ліричний портрет героїні-французенки, такої собі метеликоподібної істоти, екзотичної пташки, що невідомо як залетіла в нагуєвицький двір, аж ніяк не сполучається з докорами, тихими сльозами, зрадою. І ніяк не в’яжеться з ліричною преамбулою love story, що виглядає так:

*У біднім прозаїчнім тім житті
се був момент казочний і кипучий,
се був неначе той брильянт блискучий,
що хтось найшов загублений в смітті.*

Отож, як бачимо, тут тональність зовсім інша. Рядок про страх перед тихими сльозами зрадженої любовки зовсім з іншої “опери”, він є відлунням першого циклу, що й дав назву збірці – “Із днів журби”. Весь той цикл – то справді журба, самі рефлексії – особисті, філософські, громадські, всілякі, хоч їх ніби завзято відкидається, але вони є. Нікуди від них не подінешся, як від олов’яних сірих хмар, що “небозвід весь залягли”:

* Як зазначає А. Крушельницький: “Взагалі про ліричні вірші у збірці “Із днів журби” треба сказати, що се найбільш сумна поезія І. Франка”.

*Дарма втомленеє серце
б'ється, мов у клітці рись:
"Нам тут добре, відпочинем!
А ти плач собі й журишь .*

...Дванадцять віршів суцільних рефлексій. І з них рівно половина – на тему трагедії серця. Це вірші II, IV, V, VI, VII, XII. Однак влада “кохання без тям” настільки сильна, що очікує воно легеньким натяком у наступному циклі “Спомини” і розпросторюється в двох великих сюжетних віршах (VIII, XI) заключного циклу “В плен-ері”. Хоча сюжетними є, либонь, усі любовні вірші збірки, чи точніше було б сказати, що тут чітко простежуються дві любовні сюжетні лінії, пов’язані з двома жінками. Про один із сюжетів уже йшлося вище, а тепер про другий. Його б можна було зобразити в вигляді своєрідних тез: 1. Розшукую твої слід; 2. Твої пекучі сльози мені стукочуть по душі; 3. Тінь покійної любові; 4. Не гоїться рана; 5. Боюся твого ока, твоїх уст, твого лиця; 6. І досі в серці гомонить одно маленьке словечко: Слухай!; 7. Тихе, нездобуте щастя вбогеє моє! Вбите! Втоплене!; 8. Мигнув сей чудовий образ і щезає, і зника.

Це тільки схема, але ж чи тільки схема? Ні, це кардіограма поетової душі. Спробуймо її розшифрувати. Отже, Він (якось не випадає називати його ліричним суб’єктом) згадує її (“В парку є одна стежина”). Він іде стежкою парку, де колись зустрічався з коханою, де, як йому здається, можна ще “в піску сріблястим” завважити її слід, де стоїть лавка, на якій прощалися востаннє. “Парк – стежка – лавка” – отака собі “тріада”, що складається з позірно буденних понять, однак вони є своєрідними емоційними сигналами поетової туги і болю, причім розташовано їх по лінії наростання: лавка є тим образним пуантом, що втілює невтішний розпач душі – “се Кальварія моя”. Тобто ота лавка ніщо інше, як парафраз каяття, сповіді, мук сумління. Таким є настрої цього заспіву центральної любовної лінії збірки “Із днів журби”, яку М. Мочульський назвав “щоденником Франкової душі”.

Підемо далі сторінками цього щоденника. Мотив провини наростає (“Коли часом в важкій задумі”). Серед ночі “легенький стук в вікно чи двері потоки мрій перерива”. Маємо тут справу з однією з Франкових галюцинацій, які можна знайти не лише в його поезії, а й у прозі, згадаймо “Перехресні стежки” чи “Великий шум”, про що так яскраво писав той же Мочульський. Легенький стукіт асоціюється із загибеллю друга в далекому краю, із плачем рідного брата над прадідівською скибою, але ж потім виринає в уяві образ чарівного кохання, голубки, що “тихо плаче у тиші”, і саме її “пекучі сльози стукочуть до душі” поета. Отже, знову комплекс провини, каяття. І звідси галюцинації.

Та галюцинації навідуються не щоночі, гірше коли за Ним постійно ходить “тінь покійної любові” (“Де не піду, що не почну”). Цей постійний супровід “кожний сміх, момент утіх тьмить хмарою сумною”. Виникає протест: “Чого від мене хочеш?” Але він марний: кохана так тужить за Ним, що її тінь постійно вкрива Його “все хмарою сумною”. І від тієї туги й болю немає порятунку, хоч і спричиняє їх усього лише тінь.

І саме тому “не гоїться рана” (“Не можу забути!). Тут уже сам-один пронизливий зойк – над усім панує біль і розпач, яких не гоїть ніщо, “хоч сонечко гріє і зірка рум’яна цілує”. Тричі повторене “не гоїться рана” нагнітає до краю любовні почуття, які не ослабли, а стократ посилюються після довгої розлуки: “хоч страдив давно вже, щодня тебе трачу”. Проекція в минуле (давноминуле!) воскрешає незабутній образ “дівчини коханої” і жагучого “кохання без тям”. Не існує опозиції “минуле-сучасне”. Ці часові категорії ніби змішуються, вони співіснують як тотожні величини, що плавно переходять в іншу – віртуальну реальність (“Вже три роки я збираюсь”).

Він прагне побачити її ось уже три роки і не може відважитися на цю зустріч: “Я боюся твого ока, твоїх уст, твого лиця”. Біль, розпач (емоційно передані так гостро, що відчуваються майже фізично) ніби відступають на задній план, продовжуючи

залишатися загальним тлом для всеосяжного почуття провини перед далекою (у часі та просторі) коханою. Відбувається уявний двобій супротивних уявлень про долю найдорожчої колись і тепер істоти. Перший варіант щасливий: пишна врода коханої “в незів’ялім повнім блиску”, усміх на її устах, веселий сміх, розмова – це все прикмети “гордоців тривкого щастя”. Але цей варіант поступається іншому – нещасливому: “вписалися турботи й сум у тебе на виду”, “приглух твій срібний голос”, “надламаний твій хід”, “на лиці твоїм побачу частих сліз гарячий слід”. Якби здійснився отой перший варіант, Він чувся б щасливим: “Твоїм щастям, наче сонцем, я би серце грів слабе... і забув би так тебе”. Однак забуття Йому не суджено, стверджується нещасливий віртуальний варіант: “Ти сумуєш, плачеш у кутку”. Не може Він слухати невисловлених жалів і докорів, бо чується винним у нещасті коханої жінки. Зустріч відкладається надовго. Назавжди.

Щоб завжди озиватися тугою й болем у розшарпаному поетовому серці. А розшарпувало його не тільки “кохання без тям”. Ми солідаризуємося з Л.Луцівим у тому, що в циклі “Із днів журби” переважають любовні мотиви. Але не можна відкидати й думок тих дослідників (Ю. Кобилицький, П. Колесник, О.Дей), які акцентують на інших мотивах, зокрема соціальних (щоправда, це стосується не стільки циклу, як усієї збірки), занадто вже педалюючи на них. Відтак любовна драма плавно переходить у філософське русло (“І знов рефлексії”). Чотири філософські вірші-рефлексії (VII, IX, X, XI) підсумовує песимістична строфа:

*Мені не жаль життя, бо що ж воно давало?
Куди не глянь, усюди браки й діри.
Робив без віддиху, а зроблено так мало,
і інших зігривав, аж на кінці не стало
у власнім серці запалу, ні віри .*

Запалу і віри пробує шукати поет у спогаді про давнє юне чисте почуття. В уяві вимальовується ідеальний образ коханої (“З усіх солодких любих слів”).

Знов уявна картина, та цього разу із реального життя, із лютого серцю далекого минулого. Це спомин “юних днів, днів весни”, спомин про відбірне гроно щирих друзів, “широкий і шумний гурток”, і серед нього Вона, кохана, юна, чиста, зі своїм улюбленим словечком “слухай”. Але ідилії не вийшло. Вона переходить знову ж таки у видіння. Це єдине слово “слухай”, що асоціюється зі срібним дзвіночком, дає поштовх до створення моторошної картини блукань у глибині пралісу змученого мандрівця, якому причувається срібний звук дзвоника, і він, хоч і знає, що “се дзвонить власний страх його, а він, проте, біжить, біжить!” Найдорожче в житті виявилось оманю.

...Перегорнено останню картку любові з циклу “Із днів журби”. А далі інший цикл. Інша назва (“Спомини”), інша любов, інша жінка, кардинально протилежна гордій, сумній, мовчазній героїні попереднього циклу. Це “живе срібло”:

*Якесь таке, ні птах, ні риба, ні жона,
ні панна, та й говорить не по-нашому,
мов та синиця цвенькає, пищить, вищить,
в долоні плеще, всюди скаче, бігає,
всьому дивується, раз плаче, раз смієсь.
Мале таке та утле – взяв би, бачиться,
в долоню й другою долонею прикрив,
а всюди того повно...*

Одним словом, “помана, ще й французькая”. Але, як уже зазначалося, саме перед зустріччю з цією екстравагантною незнайомкою герой думав не про неї, а про свій страх перед докорами й тихими сльозами зрадженої любки. І навіть після несподівано обірваної в найцікавішому місці (зав’язка роману!) другої любовної сюжетної лінії перша любовна лінія не вичерпана й не забута.

Вона озивається в зовсім не любовному, а радше філософському циклі “В плен-єрі”. Озивається всього двома віршами, але надзвичайно вагомими. І справа тут не в розмірі, хоча вони (“Над великою рікою” і особливо “Ніч. Довкола тихо, мертво”) значно довші від інтимних поезій першого циклу. І та, і друга поезії мають форму візії, сну чи галюцинації (не забудьмо, що в циклі “Із днів журби” вже була одна). У розвідці “Одно видіння Івана Франка” М. Мочульський, зіставляючи “Над великою рікою” з відповідним місцем із “Перехресних стежок”, прийшов до висновку, що це Франкове видіння – “скорше сон, ніж галюцинація”, хоча, думаємо, що підстав для такого твердження мало (можливо, це справедливо для роману). Усе ж попри все “Над великою рікою” – це не що інше, як поєднання двох галюцинаторних видінь. На березі великої ріки (Сян?) Франкові (бо це ж таки не хто інший, як він сам) привиджується спочатку заквітчана дараба, де “гуляють Радощі, Любов, Краса”. І пропливає ця дараба повз нього: “На весільную дарабу я ніколи не попав”. А далі – за контрастом – інше видіння, і воно жажливе: хвилі приносять труп утопленої любки:

*Се ж вона, вона, чий образ
тузі втихнуть не дає! Се те
тихе нездобуте
щастя вбогее моє!
Вбите! Втоплене! І в воду,
мов скажений, кинувсь я,
щоб ловити щастя-трупа...
Мрія приснула моя.*

Отже, це не сон, а мрія, марево, видиво. Як і в заключній поезії “Ніч. Довкола тихо, мертво”, що завершує цю любовну лінію: “Вона, ця неоціненна перлина людського генія, збудована на галюцинаційнім елементі, в ній записано мистецькою рукою спосіб, яким повстає поетова галюцинація” (М. Мочульський) Справді, поет якось відсторонено, ніби збоку, постійно

придивляється до своїх відчуттів, акуратно їх занотовуючи, розкладаючи їх одне за одним, як пасьянс, перед очима читача. Спочатку постає образ нічного міста (Львів?), потім поетового мешкання, де “у тиші при лампі звільна розгортає крила дух” і “стає щораз ясніше в концентрованій душі”. Отже, перед виникненням галюцинації душа “концентрується”, відтак постає “невідома гармонія” – “мов у гаї свисти дроздів гілка гілці подає”. “В розколосаній уяві” виникає детальний образ незнаного містечка серед гір: у фіолетовій долині, на березі срібної стрічки річки, з жоржинами й айстрами в садках біля низеньких будиночків, серед яких один з дерев’яним ганком, повитим диким виноградом. Саме тут раптом “виринає з рам зелених у вікні тихеє лице жіноче, так знайомеє мені”. Усе це поет вичарував, “виколосав” у своїй уяві, тобто свою галюцинацію він сам же й створив. До того ж галюцинація має напрочуд гармонійний характер, у поезії вдруге з’являється слово “гармонія”:

*Все те не очима бачу,
а в душі воно живе,
все на крилах із гармоній
світла й запаху пливе .*

Як дивовижно поєднується в одному образі звукова (“гармонія”), зорова (“світло”), нюхова (“запах”) асоціації! І яке тут усе яскраве, чисте, приємне! Поет розкошує, усім єством насолоджується своїм видінням і водночас (галюцинація все ж!) є тут і сумніви, суперечності, роздвоєння, такі притаманні Франкові. Так він “мистецькою рукою” показує нам “спосіб, яким повстала поетова галюцинація”(знову Мочульський): “невідома гармонія” народжується в “сконцентрованій душі”, галюцинація є бажаною і необхідною, тому вона несе з собою приємні емоції, і навіть роздвоєність, яка при цьому виникає, не є дисонансною, а навпаки, знову ж таки дивно гармонійною: “Чую, що се власний твір мій”, “я... ніби разом

хвиля і плавець”. Непоеднане поєднується, роздвоєння (відчуття себе водночас і хвилею, і плавцем) не завдає болю, а збагачує поетову душу, ще більше концентрує її.

Дисгармонія настає саме тоді (і в цьому парадокс!), коли бажана вифантазувана галюцинація вичерпується. “Мигнув сей чудовий образ, і щезає, і зника”. Авторське “я” безнадійно змагається, прагнучи утримати кохане обличчя, будиночок, вулицю, містечко, де живе давня любов, та марне: “Воно пропало! Глянь: побитий градом лан... Повинь...” І далі болісний зойк: “Що се? Над своєю я уявою не пан?” І заклинання: “Воскресни, мій тихий раю, моя туго молода”. Та нічого не виходить: “Не воскресне те, що вклалось спочивать!” Промінь надії щезає, як і чари, що ними прикликано було образ коханої. Такий сумний фінал цього Франкового любовного сюжету, що розгортається на сторінках збірки “Із днів журби”. Завісу спущено, скінчилася драма фатального “кохання без тям”. Згадаймо ще раз її нескладні перипетії: герой відшукує в парку лавку, де колись прощався з коханою, і тихо плаче, пригадуючи колишню любов; уночі йому причувається стукіт, який асоціюється зі сльозами коханої; за ним скрізь ходить тінь покійної любові; він не може забути коханої, рана не гоїться, хоч і дуже давня; він хоче відвідати кохану жінку, та боїться побачити її нещасливою і почути серцем її німі докори; відтак спогадом повертається в юність, щоб почути з вуст коханої незабутнє “слухай”; він боїться докорів зраженої любки; йому привиджується кохана в образі утопленої; він сам зусиллями “сконцентрованої душі” вичаровує коханий образ, який, однак, щезає навіки. Щезає зі сторінок його поезії. Але не з життя. Бо жінкою, що навіяла цей реквієм трагічному “коханню без тям” була та, чий образ супроводжував Франка, починаючи з вісімнадцяти років і до кінця днів.

· Це Ольга Рошкевич.

На чім ґрунтуються наші здогади? У першу чергу на тім, що дія у драмі кохання, яку розгортає перед нашими очима поет, відбувається не сьогодні. І не вчора було її відіграно

на сцені без глядачів, а в далекій юності. “Доказів треба? Докази будуть!” (В.Симоненко).

Про те, що це не сучасні події, а “дела давно минувших дней” свідчать деякі натяки, розкидані там і сям в окремих віршах. У поезії “Не можу забути” лунає болісний зойк: “Хоч стратив давно [тут і далі курсив наш. – Л. Б.] вже, щодня тебе трачу”. Отже, маємо пряме свідчення, що далека любка втрачена не один десяток літ тому. Ця гіпотеза підтверджується ще й звертанням, яке завершує вірш: “Дівчино кохана, – кохання без тям”. До кого міг звертатися Франко зі словами “дівчино кохана”? Прецінь, не до Юзефи Дзвонковської. Зрештою, це ще б можна було припустити, однак як і з цієї поезії (“хоч як ти далеко”), так і з усієї збірки впливає, що поетова кохана ще жива, хоч і віддалена від нього і в просторі, і в часі А тоді бідної Юзефи уже не було на світі. Ні тим паче до Целіни Журовської-Зигмунтовської, яка на той час щасливо (принаймні так, як їй того хотілося) вийшла заміж. З такою ж, чи ще й з більшою експресією звертається Франко до вифантазованого образу коханої в поезії “Ніч. Довкола тихо, мертво”:

*Воскресни, мій тихий раю,
моя туго молода,
моя муко незабуття,
моя радосте бліда!
Моя розкоше болюща,
моє щастя, аде мій,
де в розпуці я солодкість,
в дрожі – знаходив спокій!*

І тут серед оцих сплесків розпачу звертає на себе увагу рядок “моя туго молода” – молода, отже, мова йде про кохану із літ Франкової юності, коли не було й духу ніякої Юзефи, ніякої Целіни. Зате була Ольга. Оля – “любимая”, “дорога”, “кохана”, “люба”, “миленька”, “любка”, “любочка”, “серденько”. Що це так, маємо ще одне аж надто конкретне свідчення про “широкий

і шумний гурток”, що засідав круг стола, де “розмова йшла веселя”. І це було так давно:

*Минуло много-много літ,
минулись муки й радости;
і тих, що весело тоді
коло стола балакали,
розвіяв вихор життєвий
по світі, наче пил марний .*

Чи не перегукується це з початком відомого сонета:

*Колись в однім шановнім руськім домі
В дні юності, в дні щастя і любови
Читали ми “Что делать?”, і розмови
Йшли про часи будуці, невідомі .*

Загальноприйнятою стала думка, що “шановний руський дім”, де відбувалося читання роману Чернишевського “Что делать?” – це не що інше, як оселя о. Рошкевича. Отож логічно припустити, що стіл, коло якого засідає “широкий і шумний гурток” молодих ентузіастів з вірша “З усіх солодких любих слів”, стояв саме в господі батька Ольги Рошкевич. А ось, полюбуйтеся, і вона сама:

*Нараз затихли всі, немов
по хаті ангел пролетів;
лиш ти до мене звернена,
серед загальної тиші
казала звільна, мов у сні:
Слухай!*

*І враз ти зупинилася,
злякалась голосу свого
серед загальної тиші,*

*і рум'янцем облялося
твоє лице...*

Наскільки виразний, пластичний портрет коханої! І що вражає в ньому найбільше, – так це гармонія зовнішньої і внутрішньої краси. Щодо самого способу портретування, то він цілком імресіоністичний: вихоплюється враз один момент, виокремлюються лише два акценти, що, як сказав би сам Франко, апелюють до “зорового зміслу”: лице (рум'янець) і уста, а з тими “рожевими устами” асоціюється найважливіший нюанс – звуковий. Це голос:

*І досі із рожевих уст
Я чую liebe, привітне:
Слухай!*

І тут підключається отой “слух на кольори” [audition colorée], про який писав Мочульський: “голос коханої дзвенить, мов срібний дзвіночок”. Звичайно, можна сказати, що тут ідеться лише про мелодію шляхетного металу. Проте не можна цілком абстрагуватися і від його барви – тут (це, до речі, іде від фольклору з його незбагненою глибиною тропів) маємо дивовижну синестезію кольору і звуку. Коли ж спробуємо виокремити панівну кольорову тональність у портреті коханої, то вона виявляється сріблясто-рожевою. Саме ця кольорова гама є домінантною в перших строфах ключової поезії “Зів'ялого листа” – “Тричі мені являлася любов”. Пригадаймо з'яву першого кохання:

*З зітхання й мрії уткана, із обнов
Сріблястих, мов метелик, підлетіла.
Купав її в рожевих блисках май .*

Те саме “срібне”, те саме “рожеве”. Та сама Ольга Рошкевич – і в восьми рядках майже хрестоматійного (завдяки Р. Горакові) вірша, і в двох циклах збірки “Із днів журби”.

На користь саме такої ідентифікації послужить ще й той аргумент, що образ коханої подається з певною мірою інтимізованості. У поезії “Над великою рікою” при обсервації портретних рис утопленої любки йдеться про “білу грудь сніжну”, “рожеві (знову рожеві!) любі руки, шийку круглу... і лице” – такі образні деталі наштотують на думку, що героїня любовної драми перебувала у близьких стосунках із поетом, чого не можна сказати ні про Ю. Дзвонковську, ні про Ц. Журовську, ні про О. Білинську, ні про Ю. Шнайдер, а тільки про О. Рошкевич. Автор ділиться з нами найсокровеннішою таємницею: “Ох, адже я знав, здається, цілував лице оце”. Це інтим, але той, який не знижує, а підносить образ коханої. Так, тут є “сніжно-білі груди”, “кругла шийка”, однак завершує все “лице оце”. “Лице оце”, “лице кохане”, “тихеє лице жіноче” лейтмотивом проходить через усю збірку (щоб через багато літ обізватися в назві Павличкової збірки “Таємниця твого обличчя”, сповненої прекрасної еротики, чого не скажеш про його “Золоте ябко”).

У “тихеє лице жіноче” вдивляється поет у своєму видінні (“Ніч. Довкола тихо, мертво”). Він помічає насамперед ясні “чудові очі, що в них грав весь чар життя”, далі його увагу привертають вже нам знайомі “уста рожеві, що в них кожде слово вмиє процвітало, як фіалка, щоби серце звеселить”, потім бачить “бліденькі щоки, де легенький рум’янець ледве тлів, мов у глибокій шахті тліє каганець”, і, нарешті, остання портретна деталь – “чоло блискуче, де яснів широкий ум, сильна воля панувала над роями бажань, дум”. Отже: очі,

* Як не дивно, але найбільш уживаний у поезії Франка колір – рожевий. Не білий, не чорний, не сірий, як собі, напевно, уявляють феміністки-модерністки. За словником “Лексика поетичних творів Івана Франка”, “рожевий” зустрічається в нього 66 разів. На це вперше звернула увагу проф. О. Сербенська у виступі на XV щорічній франківській науковій конференції.

уста, щоки, чоло – такі складові таємниці обличчя Франкової коханої. Починається вона з очей, що вважаються – і це вже стало банальністю – дзеркалом душі. Уста ж промовляють до серця (який вишуканий образ і, знову ж таки, яке неймовірне поєднання звуку, кольору та запаху: слово коханої процвітає, як фіалка!) – “щоби серце звеселить...” Наступний троп (і знову порівняння – чи є ще в кого з поетів такі якісь несподівано “модерні” зіставлення, як у Франка?) натякає на глибинну невичерпність внутрішнього світу коханої жінки: “легенький рум’янець ледве тлів, мов у глибокій шахті тліє каганець”. Звернімо увагу на контroversійність зіставлення: щоки дівчини і раптом шахта?! Однак Франко, як і Тичина, хоч і любить серцем, та розумом звіря, – тому завершує портрет “чоло блискуче, де яснів широкий ум, сильна воля панувала над роями бажань, дум”.

Справді, це “чудовий образ”. І може він бути тільки образом Ольги Рошкевич. Чи ж могла бути в той час біля Франка інша жінка, яка б разом із зовнішньою красою (а щодо цього, знаємо, Франкові догодити було важко: Юлія Шнайдер не мала блискучих очей, Кліментина Попович була занадто тендітною і т. ін.) відзначалась би й душевною щедрістю, розумом, освіченістю, волею, умінням врешті-решт переступити через умовності й забобони? Ні, крім Ольги Рошкевич, такої жінки тоді в Галичині більше не було. Франко сам писав у листі до Ольги, віддаючи її В. Озаркевичу: “Ти... можеш вибирати межі мужчинами чесними, розумними, а таких тепер уже досить... Але мені нема вибору... Стративши тебе, я стратив надію на любов чесною і розумною жінчини, а при тім такої, котра б могла зв’язати свою долю з моєю”.

Він це сказав, і по його слову все й сталося. Такої жінки, як Ольга Рошкевич, Франко більше не зустрів. Прийшла розлука, яка такою тугою обізвалася через двадцять літ у збірці “Із днів журби”.

Отже, не тільки на підставі “терміну давності”, а й за сукупністю зовнішніх і внутрішніх портретних рис героїні можна

зробити висновок, що натхненницею “днів журби” була Франкова перша любов. Це також підтверджують всі драматичні перипетії відтвореної в збірці love story: спочатку було юне, чисте, прекрасне почуття, потім прийшла розлука, “гадюка погана”. Герої, розділені часом і простором, страждають. Страждають обоє. Страждання супроводжує біль (“Не можу забути! Не гоїться рана!”) і сльози. У пролозі до любовної драми (“В парку є одна стежина”) герой “тихо плаче” на тій лавці, де “прощалися востаннє”, не в змозі забути милої; він щодень “миє сльозами” незагоєну рану. Сльози – постійна домінанта образу її, коханої. Серед ночі герой прокидається від того, що далека мила “тихо плаче у тиші” і її “пекучі сльози йому стукочуть до душі”. Він боїться “зрадженої любки тихих сліз”, боїться зустрітися з нею, щоб не бачити “частих сліз гарячий слід” на улюбленому обличчі і не чути, як вона “плаче у кутку”. Йому пригадуються “перлини сліз” на обличчі незабутої милої.

Про них він писав до неї в далекому 1878 році: “На мене находять такі хвили, коли я рад би затерти в своїй голові всяку пам’ять о тобі, коли я лютий, пригадуючи собі кожде твоє слово, кождий жест, усміх, жарт, – ти не знаєш, який я буваю лютий. Тільки одно, з чим я не можу справитись, одна хвиля, котрої не можу з пам’яті витерти, не можу доразу осміяти, спровофанувати, – се тота хвиля, коли я в приступі злого гумору не відповідав на твоє питання: “чи ти мене не любиш?” – тямийш, сьому вже рік минув, – а ти зразу всміхнулася, а відтак заллялася сльозами. Пощо на світі ти тоді плакала? Якби не ті сльози, знаєш, – я би був досі тебе вигідно забув! Ті нещасні сльози, вони мене й досі печуть! Ех, ви женщины-женщини! Ані ваші ласки, ані ваша краса, ані ваша доброта не так небезпечні, як ваші сльози! І пощо було тобі тоді плакати? Чи, зачавши сміхом, не могла ти й сміхом докінчити, розреготатися наголос?.. А се було б (було) так хороше! Я би був досі забув тебе і забився в книжки, мов хробак, та не гадав би о будувці. “Буде, що буде! Загину з голоду, то сам, – що кому до того! Я свобідний!” А тепер ні. Нещасливі сльози мене зв’язали.”

... Сльози, сльози, “сльози-перли”. Неодмінний атрибут страждання і болю її, коханої, а також і Його.

Найбільше страждає Він через відчуття своєї провини в тому, що сталося з нею. Почуття провини виникає як реакція на її докори: “Далеко десь з німим докором тихо плачеш у тиші”; “чути жаль твої і докори, чути серцем, бо уста, знаю, й слова не промовлять”, “боявсь докору, зрадженої любки тихих сліз”. Отже, жіночі докори, яких найбільше в світі бояться чоловіки і яких так не люблять, так гаряче проти них протестують. Проте тут цілком інакше: герой покірно сприймає ці докори, хоч і дуже боїться їх, а ще дужче боїться побачити кохану в невимовному горі, з зів’ялою від пережитих мук вродою (“приглух твої срібний голос, надламаний твої хід”, “вписалися турбота й сум у тебе на виду”). Саме тому він так боїться зустрічі з нею (“Вже три роки я збираюсь”); приходиться Вона до нього у кошмаривидінні як потопельниця, як образ “тихого, нездобутого, вбитого” щастя. Він відчуває себе злочинцем, убивцею свого кохання, хоч і не признається в цьому. Та почуття провини супроводжує його все життя. Злочинця тягне на місце злочину: Він забрідає до парку, повільно пересувається тією стежкою, де, як признається, “в піску сріблястим можна ще твої слід знайти” (наскільки це все-таки вишукано літературно – “пісок сріблястий” і водночас фольклорне – “візьму листочок і накрию милого слідочок”), далі знаходить лавку, де “прощалися востаннє”, де йому її “промінь згас”. І що залишається йому робити? Згадувати, сповідатися, каятися і плакати:

*І гляджу на лавку з жахом,
чи не мигне тінь твоя?
І сідаю й тихо плачу.
Се Кальварія моя.*

Звернімо увагу на те, що дія в любовній драмі відбувається дуже тихо. Звичайно ж, тихо, щоб ніхто не почув, мусить плакати герой, як то належиться мужчині. Та й Вона, тендітна

істота, асоціюється з “тихим лицем жіночим”, є втіленням “тихого, нездобутого, вбогого щастя”, “тихого раю” і муки свої переносить стійко і мовчки: “Уста, знаю, й слова не промовлять”, “далеко десь з німим докором... ти *тихо* плачеш у *тиші*”. Пригляньмося до останнього образу: “*тихо* плачеш у *тиші*” – це не просто тиша, а тиша, піднесена до квадрата, тихішої вже, здається, не може бути. І тим сильніше враження від цієї безмовної трагедії серця.

Герої не лише тихо страждають, але й страждають на тлі повного безгоміння: “Ніч. Довкола *тихо*. Мертво”, “У *тиші* при лампі звільна розгортає крила дух”, “лиш ти, до мене звернена, серед загальної *тиші* казала”. І нарешті, як апофеоз тиші: “Щось, мов *тихий* дзвін лунає у нутрі серед *тиші*” – знову подвоєна тиша, та ще й підсилена незвичним оксюморonom. “Тихий дзвін” – що може бути парадоксальніше? Тиша – це зі сфери звуків, отже, апелюється до “слухового змислу”, а коли мислиться як “зоровий”, то асоціюється з тінню – що може бути тихіше? Кохана вельми часто ввижається героєві в образі тіні: “Чи не мигне тінь твоя?”, “се тінь покійної любови”, “та тінь мовчить, звичайно, тінь, ні мови, ні розмови”. Тінь, привид, примара зневаженої любові мучили Франка понад два десятки літ. Це була таємниця, яку він закодував у збірці “Із днів журби”, щоб ми вічно мучилися над її розгадкою.

Кохання, розлука, страждання, провина, таємниця – ось ті п’ять мотивів, що з них виникає мелодія Франкової пристрасті до прекрасної незнайомки. Уважно вслухавшись у цю ніжно-сумну мелодію, ми вгадаємо ім’я дівчини Франкової мрії – Ольга Рошкевич. Так, це ж йому в “дні весни” усміхнулася щедро доля: прийшло кохання, зустрів прекрасну, розумну, вольову, освічену жінку, яка лишень одна в цілій Галичині могла бути йому до пари і яка відповіла йому взаємністю! Зустрів, щоб невдовзі втратити. Настала розлука. Вони самі свідомо вибрали її, “погану гадюку”. Бо ж були такі молоді. Такі недосвідчені і не знали, яке страждання принесе обом вона. І хто був винний? Провина, що її нащадки так легко склали

на тендітні плечі Ольги Рошкевич, весь час тяжіла над самим Франком. Це безсумнівно вияскравлюється в любовних віршах “Із днів журби”. Провина мусила бути дуже великою і аж такою непростенною, що Ольга навіть в останні дні Франкового життя не змогла переступити через образу й не відвідала його перед смертю. І тут криється головна таємниця їхнього кохання, прекрасного й трагічного. Вони страждали обоє. Тільки вона мовчки (“знаю, що уста й слова не промовлять”), а він, за улюбленим гайнівським висловом Лесі Українки, зробив з того драму, у якій виповів (хоч і не до кінця!) таємницю свого “кохання без тям”.

...У парку Франка, у горішній його частині, за кілька десятків кроків до його колишнього мешкання по вул. Каменярів, на найвищій стежині, паралельній до вул. Матейка, стоїть одна-єдина в своєму роді, дуже “проста лавка” і дуже-дуже стара – таких тепер не роблять... Це, звичайно, малоімовірно, проте якщо раптом? А коли це саме та лавка, на якій вони “прощалися востаннє”? Вони – Ольга Рошкевич та Іван Франко...

Іван Франко
ІЗ ЦИКЛУ
“ІЗ ДНІВ ЖУРБИ”

II

В парку є одна стежина,
де колись ходила ти, –
бачиться, в піску сріблястім
міг би ще твій слід знайти.

Край стежини проста лавка—
тут сиділа ти не раз,
тут прощались ми востанне...
Тут мені твій промінь згас.

І коли на серці туга,
наче камінь затяжить,
закиплять в душі питання:
“Пощо жить? Для кого жить?”

Я спішу на сю стежину
і розшукую твій слід,
і відсвіжую твій образ,
що в душі моїй поблід.

І гляджу на лавку з жахом,
чи не мигне тінь твоя?
І сідаю й тихо плачу.
Се Кальварія моя.

IV

Коли часом в важкій задумі
моя поникне голова,
легенький стук в вікно чи в двері
потоки мрій перерива.

Озвуся, вигляну – даремно,
не чуть нікого, не видать,
лиш щось у серці стрепенеться,
когось-то хочеться згадать.

Чи щирий друг в далекім краї
тепер у лютім бої згиб?
Чи плаче рідний брат, припавши
лицем до прадідівських скиб?

Чи, може, ти, моя голубко,
моє кохання чарівне,
далеко десь з німим докором
в тій хвили згадуєш мене?

Чи, може, гнучи в собі горе,
ти тихо плачеш у тиші,
а се твої пекучі сльози
мені стукочуть до душі?

V

Де я не йду, що не почну,
все тінь твоя зо мною,
і кожний сміх, момент утіх
тьмить хмарою сумною.

“Чого, – питаю я не раз, –
життя моє лоточиш?
Ти не моя, а я не твій,
чого від мене хочеш?”

Чи завинив тобі я що?
Чи тужиш так за мною,
що тінь твоя вкрива мене
все хмарою сумною?”

Та тінь мовчить, звичайно – тінь,
ні мови, ні розмови;
а може, се моєї тінь
покійної любови.

VI

Не можу забути!
Не гоїться рана!
Мов жалібні нути
із струн теорбана
чи голосно грають,
чи ледве їх чути,
все жалем проймають –
не можу забути!

Не гоїться рана,
хоч мию сльозами,
хоч час на ню капле
цілющі бальзами,
хоч сонечко гріє
і зірка рум'яна
цілує, яріє –
не гоїться рана!

Хоч як ти далеко,
я все тебе бачу;
хоч стратив давно вже,
щодень тебе трачу;
хоч люта розпука
минулася п'яна
і клином розлука,
гадюка погана,
лежить поміж нами,
дівчино кохана, –
кохання без тями,
не гоїться рана.

VII

Вже три роки я збираюсь,
щоб побачити тебе,
та коли лиш соб наверну,
щось усе зверта цабе.

Я боюся твого ока,
твоїх уст, твого лиця,
як страшного суду свого,
як фатального кінця.

Якби знав я, що побачу
вроду пишную твою
в незів'ялім, повнім блиску, –
я побіг би як стою.

Якби знав я, що побачу
усміх на твоїх устах,
гордощі тривкого щастя –
я б злетів туди, як птах.

Якби знав я, що почую,
притулившись край вікна,
твій веселий сміх, розмову –
я б спішив туди щодня.

Твоїм щастям, наче сонцем,
я би серце грів слабе,
завидів би твоїй долі
і забув би так тебе.

Та боюсь, моя небого,
що не так тебе знайду,
що вписалися турботи
й сум у тебе на виду.

Що приглух твій срібний голос,
що надламаний вій хід,
на лиці твоїм побачу
частих сліз гарячих слід.

Бачити, як ти сумуєш,
як ти плачеш у кутку, –
боже, ні, і в пеклі муку
не зсилай мені таку!

Чути жаль твій і докори,
чути серцем, бо уста –
знаю – й слова не промовлять, –
о, при думці тій густа

пасмуга якась кровава
застилає світ мені...
От тому боюсь відвідать
я тебе в далечині.

XII

З усіх солодких, любих слів,
які я чув із твоїх уст,
одно лишилося мені
і, наче срібний дзвоник той,
і досі в серці гомонить –
одно маленьке словечко:
Слухай!

Коло стола сиділи ми,
широкий і шумний гурток,
розмова йшла веселя;
нараз затихли всі, немов
по хаті ангел пролетів;
лиш ти до мене звернена,
серед загальної тиші
казала звільна, мов у сні:
Слухай!

І враз ти зупинилася,
злякалась голосу свого
серед загальної тиші,
і рум'янцем облялося
твое лице, а при столі
на тебе всі зирнулися –
і те, що хтіла ти сказати,
ухопив ангел, що в ту мить
отам по хаті пролетів.

Минуло много-много літ,
минулись муки й радощі;
і тих, що весело тоді
коло стола балакали,
розвіяв вихор життєвий

по світі, наче пил марний;
лиш те одно слівце твоє
і досі у моїй душі,
мов срібний дзвоничок, дзвенить.
І досі із рожевих уст
я чую любе, привітне:
Слухай!

І досі ще тремтить душа,
ждучи чогось таємного,
блискучого, величного,
що за летючим словом тим,
мов цар за курієром вслід,
явитись мало. Та дарма!

В глибокім, темнім пралісі
мандрівець блудить змучений;
тривога, голод, близька ніч,
мов звіра дикого стрільці,
його женуть все дальш і дальш.

У груді духу не стає, –
здається, трісне серденько,
і ноги змучені тремтять,
а він біжить, біжить, біжить!

І причувається йому,
що десь далеко ледве чуть
теленка дзвоник: дзінь-дзінь-дзінь!
Він знає, що весь день уже
за тим зрадливим голосом
біжить даремно; інколи
догадується, що, мабуть,
се дзвонить власний страх його,
а він, проте, біжить, біжить!

Ану ж там справді битий шлях?
Ану ж там хата теплая?
Ану ж лице коханеє?
Ану ж там дивні радощі?
Дзінь-дзінь! Дзінь-дзінь!
Дзінь-дзінь! Дзінь-дзінь!
Слухай!

Іван Франко
ІЗ ЦИКЛУ
“В ПЛЕН-ЕРІ”

VII

Над великою рікою
на скалі крутій сиджу
і, затоплений у мріях,
в воду биструю гляджу.
Валом хвилі, валом хвилі
пруться, плещуть, миготять,
сонце грає, прибережні
верби віттям їх пестять.

Із-за закруту одного
враз дараба вплива –
зіллям, зеленню обвита,
плеще, грає, мов жива.
Керма тихо хвилі крає,
не булькоче, не скрипить,
і керманич молоденький,
мов мальований стоїть.

На дарабі гра музика,
чути співи голосні,
брязкають чарки блискучі,
ллються вина запашні,
сяють очі молодії
серед жартів і розмов...
Сміх і співи. Се гуляють
Радощі, Краса, Любов.

Я поглянув, і зітхання
піднімає груди мою.
О, мої юнацькі мрії,
пізнаю вас, пізнаю!
Скільки вас з розпучним криком
і з слізьми я доганяв –
на весільную дарабу
я ніколи не попав.

Ні, тепер уже за вами
не погоню я услід!
Прощавайте! Своїм блиском
ви молодших веселіть!
Сміх, і співи, і музика
ще бринять, немов по склі,
і за закрутом дараба
звільна щезла в синій млі.

Знов затоплений у мріях
я гляджу на бистрину.
Що се плещуть, миють хвилі?
Наче білу груди сніжну!..
Мов рожеві любі руки...
шийку круглу...і лице...
Ох, адже я знав, здається,
цілував лице оце!

Се ж вона, вона, чий образ
тузі втихнуть не дає!
Се те тихе нездобуте
щастя вбогее моє!
Вбите! Втоплене! І в воду,
мов скажений, кинувсь я,
щоб ловити щастя-група...
Мрія приснула моя.

Ніч. Довкола тихо, мертво.
 Там в долині місто спить
 у осінній млі холодній;
 тільки глухо десь кипить
 у далекім середмістю
 спізнених фіакрів рух.
 У тиші при лампі звільна
 розвиває крила дух,
 отрясається з тих вражень,
 що, мов курява, за дня
 облягають серце й думку,
 в душу тиснуться до дна.

Всі буденні тривоги,
 всіх турбот і бажань рій,
 всі успіхи з жалом скрухи,
 скошені квітки надій,
 вся душная атмосфера
 розвіваєсь, наче мла,
 що в осінню ніч холодну
 сонний город облягла.

І стає щораз ясніше
 в сконцентрованій душі,
 щось, мов тихий дзвін, лунає
 у нутрі серед тиші,
 і якась недовідома
 там гармонія встає,
 мов у гаї свисти дроздів,
 гілка гілці подає.

В розколісаній уяві
 піднімаєсь ряд картин:

гори в світлі золотому,
 фіолетова тінь долин,
 річка, наче срібна стрічка,
 і скалистая стіна,
 шлях закурений, мов кладка,
 що у безвість порина...

Вулиця... Доми низенькі,
 за штахетами в садках
 георгінії і айстри
 на малесеньких грядках;
 стежечки круті між ними,
 дерев'яний ганок ось;
 по щаблях аж геть над вікна
 винограддя оплелось.

Все те не очима бачу,
 а в душі воно живе,
 все на крилах із гармоній
 світла й запаху пливе.
 Чую, що се власний твір мій,
 хоч створив його не я;
 що се часть ества могого,
 хоч не в ній душа моя.

Чую, що в отих картинах
 б'ється власний мій живець,
 та, проте, я пан їх, ніби
 разом хвиля і плавець...

І ось раптом виринає
 з рам зелених у вікні
 тихее лице жіноче,
 так знайомеє мені.

Ті самі чудові очі,
що в них грав весь чар життя,
і таємний жаль за юність,
що минула без пуття;
ті самі уста рожеві,
що в них кожде слово вмить
процвітало, як фіалка,
щоби серце звеселить;
ті самі бліденькі щоки,
де легенький рум'янець
ледве тлів, мов у глибокій
шахті тліє каганець;
де так рідко грала радість,
сміх зовсім негусто ріс,
де у хвилях самотини
бачив я перлини сліз;
те саме чоло блискуче,
де яснів широкий ум,
сильна воля панувала
над роями бажань, дум.

Мигнув сей чудовий образ
і щезає, і зника,
і мене за серце вхопив,
мов могутня рука.
Затріпалось бідне серце,
рветься, грає і летить,
щоб оте лице кохане
вічно в собі закріпить.

Та дарма! Воно пропало!
Глянь: побитий градом лан...
Повінь... Що ж то? Над своєю
я уявою не пан?

Воскресни, мій тихий рау,
моя туго молода,
моя муко незабутня,
моя радосте бліда!
Моя розкоше болюща,
моє щастя, аде мій,
де в розпуці я солодкість,
в дрожі – знаходив спокій!

Та даремно! Не воскресне
те, що вклалось спочивать!
Згоєні на серці рани
не так легко розірвать.
Навіть і найтяжче горе
як в могилу віддасте,
то засиплеться помалу
і травою поросте.

Лиш вряди-годи з могили,
наче з-за зелених рам,
блиснуть очі і чудове
личко усміхнеться нам;
мигне промінь того щастя,
що – здається нам в ту мить –
все життя нам ясным сонцем
було б мусило світить.

Мигне, блисне і загасне!
Сили давньої нема,
чар погас, хіба зітханья
тихо груди підійма.

ПІСЛЯМОВА

Уже сама назва дослідження Лариси Бондар – “Три любовні історії Івана Франка” – містить у собі певну полемічність, викликаючи мимовільну асоціацію з книжкою Романа Горака “Тричі мені являлася любов”, яка вийшла ще в 1983 році. Що спонукало відомого літературознавця, дослідника творчості Івана Франка, повернутися до цієї теми? Чи не розширення бази даних, відкриття нових документів, а чи, може, новий кут зору, а чи й полеміка зі своїм попередником? І перше, і друге, а водночас ні перше, ні друге. Якщо героїнями студії Р.Горака були три героїні Франкової любовної трилогії, названі ним у відомому листі до А.Кримського – Ольга Рошкевич, Юзефа Дзвонковська та Целіна Зигмунтовська, то Лариса Бондар виявляє інші, оприявлені автором, а радше зашифровані в художніх текстах постаті. Відповідно – й зовсім інший шлях дослідницької думки: в “Тричі мені являлася любов” – аргументація фактографічна, у “Трьох любовних історіях” заснована на аналізі передусім художніх Франкових творів. Розвідку Лариси Бондар можна назвати цікавим зразком синтетичного літературознавства, в якому органічно поєднані факти зовнішньої біографії із внутрішнім біографізмом, захованим у внутрішній структурі тексту. Виявити ланки цього зв'язку може тільки дослідник з тонкою психічною організацією, який зуміє правдою художнього слова – найбільшою правдою митця – уточнити мимовільну неточність, або проявити захований негатив.

Перед нами окреслюються колоритні постаті майже невідомих героїнь Франкового серця – “другої нареченої” поета, народної вчительки Ольги Білинської, імені якої наукове

франкознавство не узаконило, але яка виявила зразок високої людської гідності й, на жаль, не оціненої відданості, а також загадкової “француженки”, яка залишилася інкогніто, але закарбувала свій слід у його поетичній біографії. І, нарешті, під несподіваним кутом зору постає перше – насправді єдине – його кохання – Ольга Рошкевич.

Лариса Бондар демонструє тонкий аналітичний інструментарій, вона вловлює натяки у віршах, зіставляючи їх з деталями листів, спогадів, будує версії і змушує читача повірити в них, оскільки вони засновані на глибокому знанні й розумінні текстів, передусім ліричних творів поета, які бережуть найпотаємніші чуття багатого скарбу його душі. Дослідження Лариси Бондар відкриває нові, невідомі грані духовного світу Івана Франка.

Микола Ільницький

З М І С Т

<i>Ярослава Мельник. Love stories</i> Івана Франка: “три жмутки” Лариси Бондар	3
Друга наречена..... <i>Іван Франко. Думка</i>	7 17
Із листів О.Білинської до І.Франка	18
Французька помана	23
<i>Іван Франко. Цикл “Спомини”</i>	33
Перша і остання любов.....	50
<i>Іван Франко. Із циклу “Із днів журби”</i>	68
<i>Іван Франко. Із циклу “В плен-ері”</i>	76
<i>Микола Ільницький. Післямова</i>	82

Лариса БОНДАР – франкознавець,
доцент кафедри української літератури імені акад. М.Возняка
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
1996-2005 рік – директор Інституту франкознавства.
Фундаторка франкознавчих студій у Львівському відділенні
Інституту літератури імені Тараса Шевченка Національної
академії наук України,
завідувала відділом франкознавства
в 1991 – 1994 роках

Наукове видання

Лариса Бондар

**ТРИ
ЛЮБОВНІ ІСТОРІЇ
ІВАНА ФРАНКА**

*Франкознавча серія Кола
Започаткована у 2007 році*

Відповідальний за випуск
Євген Пшеничний

Технічний редактор
Святослав Сурма

Комп'ютерна верстка
Мар'ян Пашко

Дизайн обкладинки
Валентина Данилів

Підписано до друку 10.06.2007. Формат 108x84/32.
Друк офсетний. Гарнітура Minion Pro. Наклад 300 прим.

Видавництво "Коло"
вул. Бориславська, 8, Дрогобич, 82100
Львівської області
тел. (03244) 2-90-60, 3-87-32
електронні адреси:
редакція видавництва: redkolo@gmail.com
друкарня "Коло": kolodruk@gmail.com
книгрозповсюдження: knygakolo@gmail.com

Лариса Бондар. Три любовні історії Івана Франка. –
Дрогобич: – Коло, 2007. – 88 с.

ISBN 966-7996-49-3

У збірці І.Франка «Зів'яле листя» є вірш «Тричі мені являлася любов», де виразно змальовано три жіночі портрети: «ніжної, як лілея біла», «смутої княгині» і «женицини чи звіра». У листі до А Кримського він розкодував імена цих жінок: Ольга Рошкевич, Юзефа Дзвонковська, Целіна Журовська. Цим Франко закликав дослідників іти тим шляхом, який він показав. Так постала хрестоматійна вже книжка Р.Горака з тією ж назвою, що й Франків вірш. Однак не все особисте життя Івана Франка вкладається в наперед задану формулу. Навіть історія його взаємин з Ольгою Рошкевич містить у собі ще багато нерозгаданих таємниць. Мало відомо широкому загалові і про Франків намір одружитися з Ольгою Білинською. У циклі «Спомини» проступають контури якоїсь загадкової французьки. Ось цим трьом любовним історіям і присвячена ця книжка.

ББК 84,3

Лариса Бондар народилася в славному місті Лубні на Полтавщині. З п'яти років живе у Львові, куди переїхала родина з ініціативи батька, Бондаря Петра Трохимовича, який закохався у Львів з першого погляду і був вірним цій любові до кінця своїх днів. Написав брошуру „Лесиними стежками у Львові”, не встиг закінчити свого багатолітнього труду „Франко у Львові”. Десять років завідував кабінетом української мови і літератури Львівського Інституту удосконалення

кваліфікації вчителів, по праву заслуживши на титул „учителя вчителів”. Його дружина, Бондар Олександра Йосипівна (нагороджена, як і чоловік, значком „Відмінник народної освіти”), понад тридцять років свого життя прищеплювала своїм вихованцям любов до української мови та літератури. Нелегким шляхом батьків пішла і їхня дочка: закінчила українське відділення філологічного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Для дипломної роботи запропонувала тему „Лірика Ліни Костенко”. Найбільший вплив на формування її наукових зацікавлень мали завідувач кафедри української літератури Ф.М.Неборячок, проф. С.М.Шаховський, проф. І.О.Денисюк. Наукову діяльність почала молодшим науковим співробітником у відділі української літератури Інституту суспільних наук, де за три роки написала й успішно захистила в Мінську дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук, присвячену українсько-білоруським літературним взаєминам. Педагогічну діяльність у вищій школі розпочала в Рівненському державному педінституті. Останні шістьнадцять років - доцент кафедри української літератури імені акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка. Основні наукові зацікавлення - історія української літератури, шевченкознавство, франкознавство.